

OTKA 68914. számú pályázat: *Az elit szerepe a kora újkori városi vezetésben és az elit tagjainak társadalmi kapcsolatai*

Témavezető: H. Németh István PhD

A téma hazai és nemzetközi előzményei

Nemzetközi előzmények

A nemzetközi társadalomtörténet-írás egyik újabb irányzata a kapcsolatháló vizsgálat. E kutatásokra a figyelmet, vagy tán a kiindulópontot is a manapság mind divatosabb és milliárdnyi embert magába foglaló internetes portálok, illetve a gazdasági kapcsolatok bonyolult hálóját megszagató válságjelenségek is indítványozták. A társadalomkutatók számára éppen ezért e kutatási terület új kihívásokat, új szempontokat és teljesen új szempontú módszereket jelentett. E kutatási terület azonban viszonylag új, a történeti források használata a modern szociológiai módszerek körében viszonylag kialakulóban lévő vizsgálati szempont. Ez még akkor is elmondható, ha a kapcsolatok feltérképezése, megismerése elég régi igény a nemzetközi és a hazai társadalomtörténet- és várostörténet-írásban. A kapcsolatok ábrázolásában, teljes körű megismerésében az angol és a német történetírás kezdeményezőképességét kell kiemelnünk. Wolfgang Reinhard a pápai udvar politikáját irányító elit teljes feltérképezésekor már igyekezett a kapcsolatokat, kapcsolathálókat ábrázolni, ami úttörő vállalkozás és gondolat volt ebben az időszakban.¹ A várostörténet e területen kiemelkedő jelentőségű, hiszen a városi levéltárak forrásadottságai sok esetben sokkal kedvezőbbek ilyen jellegű vizsgálatok elvégzésére. A Reinhard által vezetett csoport, illetve angolszász történészek a '90-es évek elején sorra jelentették meg ilyen jellegű köteteket, illetve tanulmányaikat. E tekintetben John F. Padgett és Christopher K. Ansell által a Mediciek kapcsolathálójáról készített tanulmánya volt kiemelkedő, hiszen e tanulmányban már a szociológia és pszichoszociológia által használt módszerek és elméletek alkalmazására is sor került.² Ide tartozik még a szintén Reinhard által vezetett kutatócsoport által feldolgozott hatalmas mennyiségű, kiemelten a kapcsolatokkal foglalkozó projektben adatbázisba dolgozott adatoknak könyv alakban történő kiadása, amit Augsburg 16. századi elitpolgárságának adattáraként tarthatunk számon. A kötetben a feldolgozók minden egyes kapcsolattípust külön kategóriaként kezeltek, és a kötetben ez így is jelenik meg. Sajnos az adatok jelenleg nem érhetők el adatbázisban, így a kötet használata igen nehézkes.³ A kapcsolatháló alkalmazásának módszertanának első kiemelkedő jelentőségű tanulmánya is ekkor született meg Bonnie H. Ericson tollából. A módszertan alapvetően valóan a szociológia által kidolgozott módszereken alapult, a történészek ekkor valóan keresték, milyen útvesztői lehetnek a történeti

¹ Reinhard, Wolfgang: *Freunde und Kreaturen. Verflechtung als Konzept zur Erforschung historischer Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600* (Schriften der Philosophischen Fakultäten der Universität Augsburg 14), München 1979.

² Padgett, John F. – Ansell, Christopher K.: "Robust Action and the Rise of the Medici", *The American Journal of Sociology* 98 (1993): 1259–1319.; Bearman, Peter S.: *Relations into Rhetoric: Local Elite Social Structure in Norfolk, England: 1540–1640*, Piscataway, New Jersey, 1993.; Häberlein, Mark: *Brüder, Freunde und Betrüger: Soziale Beziehungen, Normen und Konflikte in der Augsburger Kaufmannschaft um die Mitte des 16. Jahrhunderts* (Colloquia Augustana 9), Berlin: Akad.-Verl., 1998.; zugl. Univ. Habil.-Schr. Freiburg, 1996.; Reinhard, Wolfgang (ed.): *Römische Mikropolitik unter Paul V. Borghese (1605–1621) zwischen Spanien, Neapel, Mailand und Genua*, Tübingen: Niemeyer, 2004.

³ Reinhard, Wolfgang (ed.): *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500–1620*, Bearb. von Mark Häberlein, Ulrich Klinkert, Katarina Sieh-Burens, Reinhard Wendt, Berlin, 1996.

forrásokon alapuló networkök vizsgálatai esetében.⁴ Ugyanebben az évben jelent meg Lilyan Brudner és Douglas White tanulmánya a történeti forrásokon alapuló szociometriai vizsgálatok ábrázolásának problematikájáról.⁵ Ez utóbbi téma vált az utóbbi évtized fő problémájává, amit a rohamosan fejlődő számítástechnikai adottságok is támogattak. A vizualizációt szociometriai alapokon bemutató programok egyre-másra jöttek létre, és ezekkel a lehetőségekkel a történészek is igyekeztek lépést tartani. A szociológia és közgazdaságtan által már korábban az ego-központú hálózatok elemzéséhez használt SPSS mellett a '90-es évek végén kifejlesztett szlovén szoftver a Pajek és a UCINET vált az utóbbi években a kapcsolatháló elemzésének és vizualizációjának legfontosabb, mintegy „szabvány” programjává.⁶

Pályázatunkban egy olyan területet kívántunk a magyarországi várostörténet témakörében kipróbálni, és a hazai viszonyok közötti forrásadottságokkal egybevetni, amely épp ezekben az években keresi e módszereket. Annak ellenére ugyanis, hogy a fenti kutatások elkezdődtek, a nemzetközi történettudomány még mindig nagyon sok kérdésre keresi a választ e módszereket illetően. A kezdeti éveket követően, amikor a közgazdászok és a szociológusok által használt, elsődlegesen a egyéni kapcsolatrendszer kerületekre, manapság más kérdések tolatkodtak a kutatók elé. Az években, vagyis a pályázat futamideje alatt ugyanis az egyéni kapcsolathálóról áttevődött a hangsúly a közösségi kapcsolatháló, az időben változó összetételű networkök irányába. Ha csak az utóbbi négy év kutatási felhívásait nézzük, azt látjuk, hogy nemzetközi területen eleinte az egyéni összeköttetéseket vizsgálták – főként az irodalomtörténészek és tudománytörténészek –, mivel egy-egy tudós, irodalmár esetében nagyon jó levelezési anyagra támaszkodhattak a kutatók, amely kiváló alapot teremtett arra, hogy a levelezés alapján megrajzolják az egyén, az egykorú tudós, költő, író kapcsolatait, és ebből messzemenő következtetéseket vonjanak le arra vonatkozóan, hogy az egykorú tudóstársadalmon belül, hogy áramlottak az információk, mely felfedezések, új irodalmi stílusok jutottak el az egykorú sajtón kívüli módszerekkel az egykori nemzetközi tudóstársaság tagjaihoz. Erre olyan kiváló példák álltak rendelkezésre, mint például a 18. század nagyhatású gondolkodójának, August Ludwig Schlözer kapcsolathálójának elemzése, vagy egy nagyobb dimenzióban az egykori értelmiség által tárgyalt viták e kérdésekre választ adó kutatásaira életre hívott konferenciák.⁷ A kapcsolathálók kapcsolatos vizsgálatok másik kiemelkedőnek tekinthető területe az utóbbi években a vallás- és konfessziótörténettel összefüggő kérdések voltak, amelyek során a kutatások az egykori értelmiségi réteg e különleges, és a reformáció miatt köztörténetileg is igen fontossá vált kérdéseire kívántak a kapcsolatháló elemzésekkel választ találni. A reformációt megelőző egyházi kérdések, a katolikus egyház reformáció előtti polemizálása, illetve a reformáció által létrejött

⁴ Erickson, Bonnie H.: "Social Networks and History. A Review Essay", *Historical Methods* 30:3 (Summer 1997): 149–157.

⁵ Brudner, Lilyan – White, Douglas: "Class, Property and Structural Endogamy: Visualizing Networked Histories", *Theory and Society* 26 (1997): 161–208.

⁶ Wellman, B. – Wetherell, C.: "Social network analysis of historical communities: some questions from the present for the past", in: *History of the family*, Vol. 1/1 (1996): 97–121.; Wetherell, C.: "Historical Social Network Analysis", *International Review of Social History* 43 (1998, Supplement 6): 125–144.; Roldán Vera, Eugenia – Schupp, Thomas: "Network analysis in comparative social sciences", *Comparative Education* 42:3 (August 2006): 405–429.; Wasserman, S. – Faust, K.: *Social Network Analysis: methods and applications*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.; Gould, R. V.: "Uses of network tools in comparative historical research", in: Mahoney, J. – Rueschemeyer, D. (eds): *Comparative historical analysis in the social sciences*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 241–269.

⁷ <http://www.literatur.hu-berlin.de/gelehrte-polemik/gelehrte-polemik/>; Schlözer in Europa. Institut für Europäische Geschichte, Mainz von Heinz Duchhardt, Martin Peters, Claus Scharf (2009. szeptember 2–5., Kirchberg an der Jagst); Dauser, Regina – Hächler, Stefan – Kempe, Michael – Mauelshagen, Franz – Stuber, Martin (Hrsg.): *Wissen im Netz. Botanik und Pflanzentransfer in europäischen Korrespondenznetzen des 18. Jahrhunderts (Colloquia Augustana 24)*, Berlin, 2008.; *Networking Across the Channel. England und der Hallische Pietismus im 18. Jahrhundert*. 2011. november 3., Halle Saale. Lásd: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/termine/id=15585>.

sokféle egyházrefom-elképzelések kapcsán tartottak konferenciákat, illetve készültek különféle történeti feldolgozások. E kérdések általában a tudóstársaságokhoz hasonló módszerekkel, főként időben nem nagyon változó kapcsolathálókat igyekeztek feltérképezni, melyek középpontjában személyek éppen úgy állhattak, mint eszmék és gondolatok.⁸ Ezen túl a kapcsolatháló elemzéseket a mindennapi élet területének kutatásakor is használták, elsődlegesen olyan büntetőügyeket vonva be a vizsgálatok körébe, ahonnan a kihallgatási jegyzőkönyvek segítségével a társadalom mélyebb rétegeit igyekeztek feltárni e vizsgálatok során. A példák természetesen időbe igen korlátozottak lehettek csak, hiszen a feltárások során használt források egy-egy ügyre vonatkozóan adhattak csak választ a feltett kérdésekre.⁹

A kapcsolatháló elemzések következő területe már jóval közelebről érintette a pályázatban kitűzött célt, vagyis a városi politikum belső hálójának feltérképezését. E kérdésekre az első vizsgálatok azonban nem e területen, vagyis a városokban, hanem a magasabb politika szférájában kerültek elemzésre. Mark Hengerer disszertációja során a 17. századi bécsi udvar integrációs lehetőségeit vizsgálta, mely során az udvarbakerülés lehetőségeit a kommunikáción és a kapcsolathálón keresztül vizsgálta.¹⁰ Ebben az évben jelent meg a Reichskammergericht tanácsosainak és bírának kiválasztásának hasonló jellegű elemzése, amely során a kiemelkedő jogi végzettséggel rendelkező ülnökök és bírák személyét vizsgálták meg a 16. század első felében.¹¹ Ehhez kapcsolódik a családi kapcsolatok hálózatainak feltérképezése, ami a kapcsolatháló-elemzések egyik kedvelt tematikája: amennyiben rendelkezésre állnak a megfelelő anyakönyvek, viszonylag könnyen, nagyobb metodikai probléma nélkül lehet nagy hálózatokat bemutatni. Ebben az esetben a kapcsolatok minősége vitathatatlan, a demográfia által behatárolt területet fog át, így a kapcsolatháló legnagyobb gondja, a kapcsolat minősége nem okoz gondot.¹²

A kapcsolathálókkal kapcsolatos újabb vizsgálatok részben gazdasági tekintetben igyekeznek újabb és újabb szempontokat megoldani e módszerrel, részben pedig visszakanyarodva a kezdetekhez az elit vizsgálata áll a kutatások központjában. E két terület összekötése nem öncélú, hiszen az elit sokféleségéből adódik, hogy vizsgálata közben gazdasági, személyi, családi kapcsolatokat is kell vizsgálni. A gazdasági kapcsolatok tekintetében a trieri és saarbrückeni kutatócsoport által beindított, elsődlegesen adós-hitelező viszonyt feltérképező kutatásokat kell kiemelni. Ezek során a lehető legnagyobb társadalmi kört igyekeznek a kutatók felölelni a városi társadalomtól kezdve a falusi közösségeken át a nagyipari konszernek igen kiterjedt, már-már átláthatatlannak ítélt köréig. A kutatás időhatárai az Ókortól napjainkig terjed, és a legkülönfélébb

⁸ Drossbach, Gisela – Schmidt, Hans-Joachim (Hg.): Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter (Scrinium Friburgense. Veröffentlichungen des Mediävistischen Instituts der Universität Freiburg Schweiz 22), Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2008.; illetve a kötet recenzióját lásd: http://www.perspectivia.net/content/publikationen/francia/francia-recensio/2010-4/MA/drossbach_barret (Sébastien Barret). Netzwerk Reformationgeschichte. Institut für Europäische Geschichte, Abt. Abendländische Religionsgeschichte. 2009. szeptember 19., Mainz; Exzellenzcluster der Universitäten Trier und Mainz Gesellschaftliche Abhängigkeiten und soziale Netzwerke, Teilbereich II.: Religiöse Differenz und interkonfessionelle Kooperation. 2010. június 24–25., Trier.

⁹ 10. Tagung des Netzwerks Reichsgerichtsbarkeit. Netzwerk Reichsgerichtsbarkeit, 2011. december 2–3., Wetzlar. Ld. <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/termine/id=15475>; <http://www.reichskammergericht.de/>.

¹⁰ Hengerer, Mark: Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne (Historische Kulturwissenschaft, 3), Konstanz, 2004.

¹¹ Baumann, Anette: "Reichskammergericht und Universitäten in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts", Historische Zeitschrift 292 (2011): 365–395.

¹² Legutóbb erre: Verwandtschaft zwischen Früher Neuzeit und Moderne von Eberhard Fritz (Altshausen). Verwandtschaft im Netzwerk der ländlichen Gemeinde Arbeitskreis Haus im Kontext. Kommunikation und Lebenswelt 2010. november 24–26., Rheinfelden, Hochrhein. Ld. <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=3526>.

csoporthat és tematikát kezelik. Az ókori Róma vezető rétegeinek hitelviszonyait, illetve az esetleges eladósodás társadalmi következményeit, az egyes családok közötti kapcsolatokat a trieri egyetem kutatói vizsgálják. A középkori bankok hitelviszonyait, az esetleges bankcsődöket, a bankhálózat összefüggéseit a Franz Irsigler által fémjelzett csoport végzi, a kora újkori ispotályok és a falvak, kisközösségek hitelviszonyait szintén a trieri és saarbrückeni egyetem kutatói Gabriele Clemens, Helga Schnabel-Schüle és Andreas Gestrich vezetésével végzik. Az eladósodás állami megakadályozása és szabályozása tekintetében is folytattak vizsgálatot Andreas Roth, a mainzi egyetem tanszékvezető professzora vezetésével, mivel a német tartományokban erősen élt az a római jogi háttérrel rendelkező joggyakorlat, miszerint az adósokat jótállók felügyelete alá helyezték. E kapcsolatháló elemzésére vállalkozott ez utóbbi munkacsoport. A későantik Római Császárság és a korai barbár államok vallási-egyházi kapcsolatainak, a kereszténység elterjedésének kapcsolatait, valamint a Szicíliai Királyság keresztény–muszlim kapcsolatait Lukas Clemens vezetésével két különálló kutatócsoport vizsgálja. A későközépkori zsidó–keresztény viszony kapcsolatháló-elemzését Sigrid Schmitt trieri professzornő csoportja végzi. A hugenották a 17–18. századi Európa jellegzetes, alapvetően vallási, de egyben társadalmilag, nyelvi és gazdaságilag is különálló csoportja. A Franciaországból Nagy Frigyes által Poroszországba betelepített francia hugenották kapcsolatait, de főként a hugenotta elit networkjét vizsgálja Helga Schnabel-Schüle vezetésével a trieri egyetemen működő kutatócsoport. A 20. század jellegzetes nagyipari vállalkozása volt a Paul Reusch által birtokolt és vezetett nehézipari vállalkozásokat tömörítő cégcsoport. A Morten Reitmayer által a trieri egyetemen vezetett kutatás e cégcsoport ipari és személyes kapcsolatait igyekszik feltárni hatalmas levéltári iratanyag alapján.¹³

A családi kapcsolatok vizsgálatáról már volt szó, a különféle elitcsoporthatóságok esetében pedig valóban a '70-es évekig, konkrétan a már sokszor idézett Wolfgang Reinhard kutatási témáinak, a kutatások módszertanának újraélesztése folyik. Ez utóbbi esetében természetesen megkerülhetetlen a módszertan revíziója, Reinhard koncepciójának elmélyítése, a szociológia által már korábban is kritizált kérdések feltétele. A korábbi kutatások során ugyanis csupán (és ez nem lekicsinylő értelmű) az egyes elitek, hatalmi csoporthatóságok közötti kapcsolatok léte állt a kutatások központjában. Arra nem fordítottak figyelmet – amire egyébként a korábbi lehetőségek nem is igazán tettek lehetővé – a kapcsolatok minőségére, az egyén helyére a kapcsolatokon belül, vagyis arra, hogy az egyes kapcsolatok, viszonyulások milyen módon változhattak az idő folyamán! Újabban arra is keresik a választ, hogy vajon a kapcsolatok tekinthetők-e állandóknak, és a kérdésfelvetés valóban jogos, ezt a mindennapi életből evidenciának vehetjük, hogy nem, sőt! A kapcsolatok változása talán még inkább megmutatja az eliten belül feszülő érdekek és érdekellentétek rendszerét, rendjét és folyamatos mozgását. Ha ugyanis egy kapcsolatháló állandónak és folyamatosan bővülőnek tekintendő, akkor csak és csupán az egyének közötti interakció rekonstruálható, maga a rendszer, az elit működése nem. A kérdések egyik legnagyobb bizonytalansággal járó része éppen ehhez, vagyis a kapcsolatok időben való mozgásához, egyáltalán, az idő és a kapcsolatháló viszonyához kapcsolódik: Vizsgálható-e vajon egy kapcsolatháló, ha az az időben változik, átalakul? Ez a kérdés a szociológusok számára nem lényeges, hiszen ennek vizsgálata e tudományterületen egyszerű: új gyűjtést kell rendezni a megadott kérdésekkel (ha lehetséges természetesen), és össze kell vetni a két eredményt. A történelemtudomány azonban általában e módszert nem arra akarta használni, hogy időszavakat létrehozva hasonlítson össze! Erre a források sem alkalmasak általában, sőt, van olyan korszak, amikor az egyének közötti kapcsolat csupán nagyon nehezen mutatható ki, az is nagy eredmény, ha tudjuk: volt kapcsolat egyáltalán! Az idő okozta változások mellett a másik nagy kérdés valóban az egyén és az egyének által alkotott csoportok helye adott kapcsolathálóban. E két terület összefügg, hiszen egy kapcsolatháló változásai az egyének és csoportok helyének változásaival is járnak, elsődlegesen az érdekek átalakulása miatt is. E kérdésekre kereste a választ

¹³ Lásd erre: www.netzwerk-exzellenz.uni-trier.de.

az elmúlt évben tartott két konferencia is, melyet Bernben illetve Lausanneban tartottak.¹⁴ A kérdések összességére választ e konferenciák előadásaiban még nem kaptunk, csupán egyes elszigetelt problémák esetében vannak próbálkozások megoldásukra.

A magyarországi előzmények

A várostörténet-írás korai szakaszának egyik jellemzője volt, hogy az egyes városok történetét leíró történész-kutató a várost, mint az önkormányzatok kiemelkedő képviselője mutatta be.¹⁵ Vitathatatlan: a városi érdekeket kifelé, a város falain kívül valóban egységesnek tűnően képviselték. A történeti leírás azonban mellőzi azokat az ellentéteket, amelyek értelemszerűen jelen voltak. Az utóbbi félévszázad városokkal foglalkozó munkái erőteljesen mutattak rá, hogy a városok élén a közösség mellett saját érdekeiket képviselő emberek álltak. Megválasztásuk nem egyszerűen a rátermettséget bizonyította, hanem a város belső politikai és gazdasági érdekeinek jelenlétére is rámutatnak. Ezek az érdekek néha nemzetiségi alapokon is elkülönültek, de alapvetően mégis az egyéni ambíciók határozták meg.¹⁶

SZÜCS JENŐ és RÚZSÁS LAJOS az 1960-as években fogalmazta meg a magyar várostörténet-írás alapelveit. A magyarországi városok közül eleinte elsősorban a hegyaljai mezővárosok gazdasági és társadalmi fejlődését vizsgálták (N. KISS ISTVÁN, R. PÉTER KATALIN, ROMÁN JÁNOS, NÉMETH GÁBOR, OROSZ ISTVÁN).¹⁷ A török elleni védelmi rendszerben betöltött szerepe miatt különleges helyet elfoglaló Győr vizsgálatát GECSÉNYI LAJOS végezte el.¹⁸ A szabad királyi városok közül a korábban is jól kutatott Kassa 16. század közepi társadalmi, gazdasági fejlődését 1975-ben megvédett kandidátusi értekezésében GRANASZTÓI GYÖRGY vizsgálta meg, míg PÁKH–

¹⁴ Universität Lausanne 2010. február 25–27., Lausanne (Sandro Guzzi-Heeb; Thomas David; Stéphanie Ginals; Frédéric Rebmann): <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=3114>; illetve Grenzen der Netzwerke 1200–1600. Internationaler Workshop, 2010. október 10., Universität Bern.

¹⁵ Teljesség nélkül csupán a jellemző példákat idézve: Mikulik József: Magyar kisvárosi élet, 1526–1715, Rozsnyó, 1885; Demkó Kálmán: "Egyházi és világi hatóság a felvidéki városokban a XV. és XVI. században", Századok [= Sz] 21 (1887): 685–699; Uő: A felsőmagyarországi városok életéről a XV–XVII. században, Bp., 1890; Uő: "Tisztújítás Lőcsén a XVI–XVII. században és vonások a városi hatóság hajdani életéből", A lőcsei m. kir. reáliskola értesítője (1881): 3–18; Uő: Lőcse története, Lőcse, 1897; Kerekes György: "Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró, 1573–1635", Magyar Gazdaságtörténeti Szemle [=MGtSz] 9 (1902): 145–247, 300–368; Uő: Polgári társadalmunk a XVII. században, Kassa, 1940.

¹⁶ Granasztói György: "A vezetés szociológiája a középkorvégi Kassán", In: Horn Ildikó (szerk.): Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára, Bp., 1993, 124–146.

¹⁷ Kiss István, N.: "A bihari borvidék a XVI. század végén", Sz (1958): 516–624; Kiss István, N.: "Nagybirtokok árutermelése és külkereskedelme a XVII. századi Magyarországon", A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (1967–1968): 135–156; Uő.: "Szőlő-monokultúra a Hegyalján, XVI–XVII. század. (Termelés, export, ár, minőség)", Agrártörténeti Szemle [= AgtSz] (1973): 383–390; Uő.: "Uradalmi gazdálkodás Sárospatakon és Tokajban a XVI. század második felében", Történelmi Szemle [= TSz] (1960): 15–30; Uő.: "Az agrár monokultúrák és Magyarország aktív külkereskedelmi mérlege, 16–18.sz.", A Magyar Mezőgazdaságtörténeti Múzeum Közleményei (1981–1983): 209–227; Péter Katalin: "Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágyság ellen", TSz (1961): 427–441; Román János: A sárospataki szőlőművelés történetének XVI–XVII. századi forrásai a mezővárosi protokollumokban (A Sárospataki Rákóczi Múzeum forráskiadványai, 1), Sárospatak, 1964; Orosz István: A földesúri borelővételi jog Tokaj-Hegyalján a XVI–XVII. században (Acta Univ. Debr. de Lud. Kossuth nom. Ser. hist., 4), Debrecen, 1965, 3–18; Uő.: "A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században, különös tekintettel a szőlőbirtok hatásaira", Agrártörténeti tanulmányok (1960): 1–70; Németh Gábor: Gyöngyösi testamentumok és fassió-levelek, 1642–1710 (A Heves megyei Levéltár forráskiadványai), Eger, 1991; Uő.: "Szikszó mezőváros autonómiája a 17–18. században", TSz (1982): 537–549.

¹⁸ Gecsényi Lajos: "Városi önkormányzat Győrött a XVII. században", Arrabona 22–23 (1980–1981): 99–127, Uő.: "Győr középkori helyrajzáról", Győri Tanulmányok (1983): 29–44; Uő.: "Győr 1526 után", Arrabona 18 (1976): 195–221; Uő.: "Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI–XVII. században", Hadtörténeti Közlemények 31 (1984): 664–686.

SCHERER JUDIT a Lőcsén, illetve Bártfán nagy mennyiségben fennmaradt harmincadnaplók alapján a felső–magyarországi városok 16. századi posztóbehozatalának főbb ismérveit jellemezte.¹⁹ A felső–magyarországi szabad királyi városok polgárainak hegyaljai szőlőbirtoklása és az extraneus birtoklásban betöltött szerepüket GECSÉNYI LAJOS elemezte.²⁰ Az 1960-70-es években Magyarországon megindult kutatásokat azonban csak a legutóbbi évtizedben követték újabbak. Ezek a kutatások (főként GECSÉNYI LAJOS továbbá SZAKÁLY FERENC illetve BESSENYEI JÓZSEF és J. ÚJVÁRI ZSUZSANNA) alapozták meg azokat az új vizsgálatokat, amelyeket a pályájukat most kezdő, fiatal várostörténeti generáció kíván továbbfolytatni, és amelyek mentén el tudott indulni.²¹

A nyugat-európai várostörténeti kutatások sokrétű példát jelentenek, hiszen a városi vezető réteg vizsgálata az utóbbi két-három évtized várostörténet-írásának kiemelten fontos területe.

Bécs tekintetében mintegy harminc éve sorra jelentek meg olyan doktori disszertációk, amelyek a császárváros vezető testületének tagjait választották ki dolgozatuk témájaként.²² A több szerzőnek munkát adó projektnek köszönhetően a 16. századtól 1790-ig terjedő korszak teljesen feldolgozottnak tekinthető. RICHARD PERGER a 14. század végétől 1526-ig terjedő hatalmas korszakot dolgozta fel hasonló módszerrel. Hasonló elemzések születtek Freistadt és Steyr városokkal kapcsolatban, ahol a 16. század és a 17. század első harmadát tekintve végeztek hasonló elemzéseket.²³ Az eredmény egy olyan bécsi életrajz-gyűjtemény lett, ami a város politikai elitjéről szinte a legteljesebb információkkal rendelkezik. Emellett több szerző valóban társadalomtörténeti módszerrel és szemléletmóddal elemezte a kiválasztott csoportot.

Németország tekintetében valóban bőséges irodalommal találkozunk. A német történetírás már a 19. század második felében több olyan művet szentelt, amely a városi „patricius” réteget

¹⁹ Granasztói György: A városi élet keretei a feudális Magyarországon (Kassa társadalma a XVI. század derekán), OSzKK Diss. 92., 1980. Ennek publikált részei: Uő.: "A kassai kereskedelem a 16. században", in: Pach Zsigmond Pál Emlékkönyv, Bp., 1989, 63–83; Uő.: "A polgári család a középkorvégi Magyarországon", TSz (1982): 605–664; Uő.: "Kassa társadalma (1549–1557) a korrespondencia elemzés tükrében", Sz (1980): 615–660; Pákh-Scherer Judit: A szövetbehozatal szerepe és struktúrája, Bártfa, Eperjes, Kassa és Lőcse külkereskedelme a 16. század végén (Történeti Statisztikai Tanulmányok, 4), Bp., 1980, 5–148.

²⁰ Gecsényi Lajos: "Bártfa város hegyaljai szőlőgazdálkodása 1485–1563", AgTSz (1966): 470–485; Uő.: "Városi és polgári szőlőbirtokok a Hegyalján a XV–XVI. század fordulóján", AgTSz 14 (1974): 340–352.

²¹ Gecsényi Lajos: "Az Edlasperg-ügy (A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében)", TSz (1993): 35; Uő.: "Adatok tiszántúli és erdélyi kereskedők nürnbergi kapcsolataihoz a XVI. század második felében", Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve (1981): 99–112; Szakály Ferenc: "Balázs deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyve. Adalékok a hódoltsági terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén", AgTSz 14 (1972): 356–186; Uő.: Makó a török hódoltság idején (Makói monográfia füzetek, 6), Makó, 1993; Bessey József: "Budai és pesti menekültek Északkelet-Magyarországon a XVI. században", in: Fazekas Csaba (szerk.): Város és társadalom a XVI–XVIII. században (Studia Miskolciensia, 1), Miskolc, 1994, 35–43; J. Újvári Zsuzsanna: Kassa város társadalma a XVI. század közepétől a XVII. század második feléig, Bölcsészdoktori értekezés 1979 (ELTE BTK Történeti Könyvtár, Kézirat); Uő.: "Kassa polgárságának etnikai és politikai változásai a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig", in: A magyar polgári átalakulás kérdései (Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára), Bp., 1984, 9–36; Uő.: "Egy kereskedőcsalád metamorfózisa (A mezőszegedi Szegedi család)", in: Zimányi Vera (szerk.): Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 9), Bp., 1994, 33–98.

²² Bécsre lásd: Czeike, Felix: "Ratsbürger und Honoratioren im 15. Jahrhundert", Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 12 (1956): 97–129; Pradel, Johanne: Die Wiener Ratsbürger im ersten Drittel des 17. Jahrhunderts (Phil. Diss.), Wien, 1972; Skoda, Erwin: Die Wiener Ratsbürger zwischen 1671 und 1705 (Phil. Diss.), Wien, 1974; Kunze, Irene: Die Wiener Ratsbürger 1706–1740 (Phil. Diss.), Wien, 1974; Kleedorfer, Elisabeth: Die Wiener Ratsbürger zur Zeit Maria Theresias 1740–1780 (Phil. Diss.), Wien, 1973; Perger, Richard: Die Wiener Ratsbürger 1396 bis 1526. Ein Handbuch (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte, 18), Wien, 1988.

²³ Mecenseffy, Grete: Zwei evangelische Städte und ihre Ratsbürger. Freistadt und Steyr im 16. Jahrhundert (Habilitationsschrift), Wien, 1952; Kohl, Franz: Die Freistädter Ratsbürger 1555–1630 und ihre Stellung im politischen und sozialen Gefüge der Gesamtbürgerschaft (Univ. Diss.), Wien, 1972.

vizsgálta.²⁴ Ennek modern történelemszemlélettel történő folytatását figyelhetjük meg az elmúlt félévszázad során. A háborút követően a birodalmi városokról, valamint az immáron nem a Németországhoz tartozó városok vezető elitjét vizsgálták.²⁵ Az első nagy ívű tanulmánykötet, amely valóban társadalomtörténeti igényrel foglalta össze az addigi eredményeket 1968-ban jelent meg „Deutsches Patriziat” címmel. A kötet a 15. század első harmadától Mária Terézia uralkodásának kezdetéig vizsgálta a városok vezető rétegét.²⁶ A városi elit vizsgálatának újabb kiemelkedő időszaka mintegy másfél évtizede kezdődött. Ekkor sorra jelentek meg a nagy összefoglalók és tanulmánykötetek, melyek valóban megkülönböztetnek különféle eliteket, és a sematikusnak tekinthető bemutatáson kívül gazdasági és társadalmi szerepüket kiemelve mutatták be a Német-római Birodalom városainak vezető rétegét.²⁷ E tekintetben ki kell emelni a „Zeitschrift für Historische Forschung” 1996-ban megjelent tanulmánykötetét, amelyben a szerzők a 14–16. századi felső értelmiség társadalmi szerepét és jelentőségét vizsgálták.²⁸ E kötet mellett irányadók a münsteri Institut für vergleichende Städtegeschichte által szervezett konferencia megjelentetett három tanulmánykötete, amelyek a (várostörténet-írásban kiemelkedő helyet elfoglaló) „Städteforschung” kötet sorozat egyik tagjaként jelentek meg. Utóbbi kötetek a német területek mellett a dél-, és nyugat-európai fejlődést is szemmel kíséri. Különös figyelmet szentel annak a ténynek, hogy nem csupán egyetlen elitet vizsgál, hanem a városi térben jelen lévő, különböző határok mentén elváló, majd más szállakkal egymáshoz kapcsolódó „elitek” jelenlétét állapítja meg és elemzi azok belső struktúráját. Ilyen elitképző lehet a vallási elkülönülés, a gazdag kereskedő-iparos elit mellett az értelmiségi elit létrejötte. Utóbbi (főként a jogi értelmiségi réteg) különösen fontos kutatási területe a nyugat-európai történetírásnak.²⁹

²⁴ Roth von Schreckenstein, Carl Heinrich Leopold Eusebius: *Das Patriziat in den deutschen Städten, besonders Reichsstädten, als Beitrag zur Geschichte der deutschen Städte und des deutschen Adels*, Tübingen, 1856, illetve ennek új kiadása: Aalen, 1970.

²⁵ Schmitt, Hubert: *Das Patriziat der Reichsstadt Biberach und seine Grundbesitzpolitik bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts* (Phil. Diss.), Tübingen, 1955; Quadflieg, Eberhard: *Erbnamensitte beim Aachener und Kölner Patriziat im 13. bis 16. Jahrhundert* (Genealogische Forschungen zur Reichs- und Territorialgeschichte, 1), Aachen, 1958; Müller, Kuno: *Das Patriziat von Luzern* (Luzern im Wandel der Zeiten, 14), Luzern, 1959; Elben, Ruth: *Das Patriziat der ehemaligen Reichsstadt Rottweil. Von den Anfängen bis zum Jahre 1550* (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, 30), Stuttgart, 1964; Küttler, Wolfgang: *Patriziat, Bürgeropposition und Volksbewegung in Riga in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts* (Phil. Diss.), Leipzig, 1966; Dreher, Alfons: *Das Patriziat der Reichsstadt Ravensburg. Von den Anfängen bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1966.

²⁶ Hellmuth Kassier, Hellmuth (Hg.): *Deutsches Patriziat 1430–1740, Limburg/Lahn*, 1968.

²⁷ A történeti diskurzus szempontjából fontos tanulmányt jelentetett meg Hans-Gerd Schumann 1983-ban. Schumann, Hans-Gerd: "Die soziale und politische Funktion lokaler Eliten. Methodologische Anmerkungen zum Forschungsstand", in: *Kommunale Selbstverwaltung – Idee und Wirklichkeit* (Stadt und Geschichte, 10), Sigmaringen, 1983, 30–38.

²⁸ Schwinges, Rainer Christoph (Hg.): *Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. und 16. Jahrhunderts* (ZHF Beiheft, 18), Berlin, 1996. Meg kell jegyezni, hogy a kora újkori (városi) értelmiség kutatása német nyelvterületen oly nagy volumenű, hogy az egyes németországi tartományok saját (általában jogi) értelmiségükről nem csupán feldolgozásokat, hanem igen adatgazdag életrajzi lexikonokat is megjelentettek, amelyek kiadása most is folyamatosnak tekinthető. Lásd pld.: Dölemeyer, Barbara: *Frankfurter Juristen im 17. und 18. Jahrhundert* (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte, 60), Frankfurt am Main, 1993; Kleinheyder, Gerd – Schröder, Jan (Hg.): *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft*, Heidelberg, 1989; Stolleis, Michael (Hg.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon* (Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert), München, 1995, 2001; Kleinheyder, Gerd (Hg.): *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft*, Heidelberg, 1996.

²⁹ Ehbrecht, Wilfried (Hg.): *Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit* (Städteforschung A/9), Köln, 1980; Schilling, Heinz (Hg.): *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Sozialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit* (Städteforschung A/23), Köln, 1985; Ehbrecht, Wilfried (Hg.): *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas*.

A különleges értelmiségi-eliten kívül a városok vezető rétegeinek vizsgálata is megújult. A WOLFGANG REINHARD szerkesztésében kiadott tanulmánykötet prozopográfiai módszerek alkalmazásával mutatta be Augsburg gazdasági és politikai elitjét.³⁰ Európai vonatkozásban is hasonló tanulmánykötetek láttak napvilágot még ugyanebben az évben.³¹ Ezen kívül külön bibliográfia jelent meg a nürnbergi elitről, illetve Ulm, Frankfurt am Main, valamint Toulouse városokról jelent meg önálló kötet.³²

A pályázat célja

A magyarországi várostörténet-írás, de tágabban a magyar történettudomány még nem aknáztta ki azokat a lehetőségeket, amelyet a kapcsolatháló elemzések nyújtanak. Az elmúlt években csak nagyon kevés olyan próbálkozás volt, ami ilyen célokat tűzött ki maga elé, de jelentősebb eredményei nem voltak ezeknek a vizsgálatoknak. 2008-ban MSZT Kapcsolatháló Elemző Szakosztálya (HUNNET) szervezésében sorra kerülő „Kapcsolathálózat-történeti kerekasztal” címmel megrendezett kis konferencia során Bálint Emese „Peres kapcsolati hálók Kolozsváron a 16. század végén” c. előadásában mintegy 200 peres eljárás során felkutatható kapcsolatot tartalmazó hálózatot mutatott be. Az előadásból sajnós írott, jegyzetelt változat nem készült. Keszeg Anna irodalomtörténész ezt megelőzően 2007-ben készített kiváló elemzést Gyöngyössi János kapcsolathálójáról. A tanulmány az egyetlen énközpontú elemzés, amit az újabb módszerek segítségével készítettek el. A szerző egyben bemutatta a kapcsolatok társadalmi, földrajzi jellegét, valamint a kapcsolatok minőségét is. Jelen OTKA pályázat a fenti alapelveknek megfelelően több szabad királyi város politikai elitjének vizsgálatát tűzte ki célul maga elé. Kutatásunk során nem feledkeztünk meg arról, hogy jóval korábban mint az európai kutatók Kubinyi András a késő középkori Buda elitjét vizsgálva megkezdte e vizsgálatokat. A városvezető elittel kapcsolatos munkáit példaként véve a kutatócsoport célja olyan városok társadalmának vizsgálata volt, amelyek megfelelő módon reprezentálják a királyi városhálózat egészét.

A kutatás módszere és általános eredményei

A városok közötti gazdasági-társadalmi kapcsolatok leginkább vezető rétegük vizsgálatával ismerhető meg a legjobban, mivel ez volt az a társadalmi csoport, amely gazdasági tevékenysége, és ezzel együtt társadalmi kapcsolatai leginkább meghatározta a városok szerepét és a régióban (szűkebb vagy tágabb értelemben egyaránt) betöltött gazdasági funkciójukat. Ez volt az a társadalmi csoport, amely tagjainak finoman kiépült társadalmi kapcsolatrendszerével együtt a város bel- és külkereskedelmének, továbbá a városok, illetve a társadalom más rétegei között fennálló ismeretségi köreinek mélyebb rétegei is feltárhatók. A kutatócsoport így feladatának tekintette a fentebb felsorolt városok vezető rétegének elemző vizsgálatát. A kutatócsoport

Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit (Städteforschung A/34), Köln, 1994.

³⁰ Reinhard, Wolfgang (Hg.): Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen (1500–1620), Berlin, 1996.

³¹ Reinhard, Wolfgang (ed.): Power elites and state building, Oxford, 1996; Uő. (éd.): Les élites du pouvoir et la construction de l'Etat en Europe, Paris, 1996.

³² Friedrich, Gunther: Bibliographie zum Patriziat der Reichsstadt Nürnberg (Nürnberger Forschungen, 27), Nürnberg, 1994; Koschig, Martina Marianne: Das Patriziat der freien Reichsstadt Ulm in der frühen Neuzeit (Univ. Diss.), Tübingen, 2001; Bock, Hartmut: Die Chronik Eisenberger. Edition und Kommentar, bebilderte Geschichte einer Beamtenfamilie der deutschen Renaissance – Aufstieg in den Wetterauer Niederadel und das Frankfurter Patriziat (Schriften des Historischen Museums Frankfurt am Main, 22), Frankfurt am Main, 2001; Oberste, Jörg: Eliten in Toulouse (Norm und Struktur, 17/2), Köln–Wien: Böhlau, 2003.

főként a 16. századra koncentrált, mivel a kutatási időszak ideje alatt a körvonaláiban már megismert gazdasági és társadalmi környezetben lehet komoly eredményeket felmutatni. Ellenpontként a témavezető (H. Németh István) korábbi vizsgálataira támaszkodva a 17. század második felének–utolsó harmadának városi elit rétegét célozta meg kutatásaival. Ennek oka az, hogy ebben a korszakban a városi vezető réteg különös szakaszon ment keresztül. A 17. század végén új várospolitikai intézkedések határozták meg a magyarországi városok szereplését, és vezető politikai elitjük összetételét is. A városokkal kapcsolatban az egyik legismertebb intézkedés ugyanis a városi tisztújítás ellenőrzésének bevezetése, a városi tisztviselők kiválasztásába való közvetlen beleszólás volt. Ezen intézkedések alapvetően a városok vezetőinek katolizálását célozták meg, s történetírásunk is e célt emelte ki. Kutatásaink célja főként arra irányult, vajon a bevezetett utasítások egyedüli célja valóban az erőszakos rekatolizálás volt-e? E kérdésfelvetés korábbi levéltári kutatásaink során vetődött fel, mely során kiderült, hogy a bécsi udvar rekatolizációs törekvései mellett más momentumok is felbukkantak, majd a 17. század utolsó éveire váltak mind hangsúlyosabbá. A tanácsosok személyének megváltoztatásakor ugyanis már eredendően arra törekedtek, hogy katolikus voltak mellett képzettségük megfelel-e az állam által elvártaknak. Ezek a törekvések az osztrák városokban hasonlóak voltak.

A kutatások nem elsősorban statisztikusjellegű források feldolgozására koncentráltak, mivel erre a városi levéltárakban található adójegyzékek általában nem alkalmasak, hanem főként mikrotörténeti, történeti szociometriai módszerekkel tárná fel azokat a kapcsolatrendszerket, amelyek az egyes városok vezető polgárságát a városokon belül, vagy azokon kívül más városokkal összekötötték. A gazdasági kapcsolatokon kívül a kutatás tárgyát képezte az egyes polgárok életútja, gazdasági és társadalmi kapcsolatai. Ennek feltárására bizonyos forrástípusok/adattípusok számítógépes elemzését végeztük el. A társadalom-, gazdaság- és várostörténet előszeretettel használja más tudományágak eredményeit, módszereit. A statisztika, szociológia, földrajztudomány stb. vizsgálati metódusait felkészült társadalomtudósaink magától értetődő módon hasznosítják.³³ Újabb lehetőségként adódott a szociometria, kapcsolatháló-vizsgálat. A 16–17. századot illetően polgárfelvételi jegyzőkönyvek, letiltó könyvek, végrendeletek és (ha azok rendelkezésre álltak) anyakönyvek adatainak felhasználásával készített adatbázisok építésével oldottuk meg. A források összegyűjtése a városi levéltárak felkeresésével, az ott talált releváns értékű források lefényképezésével, valamint e digitális képek otthoni feldolgozásával történt. A projekt során megismerkedtünk az újabb, kapcsolatháló-kutatásokkal, igyekeztük feltárni milyen trendek, problémák jelentkeztek a kutatások során. Tapasztalatuk és saját tapasztalatunk szerint a vásárolt SPSS szoftver elsősorban énközpontú kapcsolatháló elemzésére alkalmas, de arra kiválóan. Segítségével a gazdasági és társadalmi kapcsolatok elemzése elvégezhető. A program a pályázat kezdeti időszakában tartalmazott topográfiai eszközöket is, de ennek fejlesztése megszűnt, az újabb verziókhoz már nem használható, így ennek beszerzésétől eltekintettünk.

A projekt során megtörtént az SPSS program beszerzése, ami a vizsgálandó terület, vagyis a kora újkori városi elit feltárásához, a városi elit kapcsolatainak megismeréséhez szükséges volt. A kutatócsoport témavezetője elvégezte az SPSS alapismereteihez szükséges tanfolyamot, és megismerte a programot. Az SPSS mellett beszereztük a kapcsolatháló-elemzésekhez szabványként használatos UCINET szoftvert, amivel a kapcsolatok vizualizációja történik meg. A Pajek nevű, szlovén szociológusok által kifejlesztett, ingyenesen hozzáférhető szoftvert szintén erre a célra használjuk. A bécsi és saarbrückeni kapcsolatháló-elemző nemzetközi konferencia tapasztalatait felhasználva a kapcsolatok térbeliségét a GEPHI nevű szoftverrel végezzük. A következő lépcső az archontológiai adatok összegyűjtése volt, valamint a csoport által vállalt adatbázis, illetve a honlap elkészítése volt. Az archontológiai adatok összegyűjtése Kassa város

³³ Johanne Pradel az 1970-es években az akkor divatos statisztikus módszereket hasznosította elitkutatásai során. Lásd fentebb már hivatkozva: Pradel, Johanne: Die Wiener Ratsbürger im ersten Drittel des 17. Jahrhunderts (Phil. Diss.), Wien, 1972.

esetében az első időszakban az 1500 és 1700 közötti évekre történt meg, melyet kiegészítettünk egészen 1740-es éveinek elejéig. Ennek oka az volt, hogy a 18. század első éveiben létrejött új városvezető elit tagjainak pályája nagyjából eddig az időszakig nyúlik ki. Ez utóbbi esetben az adatbázis ellenőrzése, a személyek azonosítása, egységes névhasználat elkészítése volt a fő feladat, illetve a 18. századi résznél újabb adatok felvitelére is sor került. A többi város esetében szintén teljes adatsorokkal rendelkezünk. Sopron esetében 1480 és 1605, illetve a 17. század végi Kassa ellenpólusaként 1650 és 1723, Besztercebányánál 1500 és 1608, Kolozsvárnál 1500 és 1690, Brassónál 1500 és 1600, míg Pozsony esetében 1400 és 1550 közötti (illetve 1550 és 1660 között még folyó kutatásokat igénylő) adatsorok állnak rendelkezésre. Ez mintegy 22 000 rekordot jelent, amit a projekt során vállalt adatbázis tartalmaz. A kutatócsoport a kutatási tervnek megfelelően a letiltókönyvek feldolgozását megkezdte, de a rekordok rögzítésére csak 1552 és 1579 közötti időszakot tekintve került sor. A feltáró munkák azonban e témakörben is folytak, amire elsősorban azért volt szükség, mert a kassai letiltókönyvek (Verbotsbuch) sorozata nem egyértelműen tartalmazza az összes tiltást. A tiltások nagy része ugyanis szétszórva, a városi jegyzőkönyvekben is szerepelnek. Tiltókönyv sajnos a vizsgált városok közül egyedül Kassán áll rendelkezésre. Pozsony esetében a végleges (internetes) adatrögzítésre még nem került sor, mivel a városi levéltár még mindig nem nyitott meg, az ügyfelek kiszolgálása csak nagyon nehezen történik meg, esetleg csupán, és akkor sem minden iratanyagot adnak ki, így a véglegesítés és az adatok publikálása több időt vesz igénybe. Az archontológiai adatok, letiltások mellett az anyakönyvek álltak a későbbi időszakokban még a rendelkezésünkre. E tekintetben a jó forrásadottságokkal rendelkező Sopron esetében a 17. század közepétől a 18. század első negyedéig, Kassa esetében 1620 és 1680 között a születési anyakönyvek tekintetében elkészült a családi kapcsolatok feltárása és adatbázisban történő rögzítése. A rögzítés elsődlegesen a GenealogyJ elnevezésű szoftverrel, majd az adatok annak kiértékelése a Pajek nevű kapcsolathálózat-elemző szoftver segítségével történt. Sopron esetében az elemzéshez elégségesnek bizonyult a jelenleg rendelkezésre álló adatmennyiség, amiben a szülők, házastársak és gyermekek találhatóak. Az elemzés további lehetőségeit kívántuk elkezdni a kassai anyakönyvek ennél bővebb jellegű feldolgozásával, amikor ezen alapadatokon túl a kereszteleseknél jelen lévő keresztszülőket is rögzítettük. A GenealogyJ különösen megfelelő program volt ehhez, mivel nincs kötve a keresztszülők száma ellentétben más családtörténeti szoftverrel. A kassai gyakorlat ugyanis az volt, hogy legalább 3-3 keresztszülő volt a férfi és a nő oldalról, de előfordult, hogy 4-5 komát és 4-5 komaasszonyt is felsoroltak az anyakönyvekben. A kassai adatok esetében azonban a Pajek nem tudta értelmezni a keresztszülők kapcsolatát, így erre csak az adatbázis megfelelő átalakítását követően kerülhet sor. A keresztszülők feltérképezése pedig kiváló lehetőség arra, hogy a szűkebb családi kapcsolatokon túl a más jellegű forrásokban fel nem térképezhető baráti kapcsolathálót is bemutathassuk. Ennek érdekében továbbfolytatjuk az ilyen jellegű források adatbázisban történő rögzítését, valamint megkeressük annak lehetőségét, hogy az a Pajek számára értelmezhető legyen.

A projekt különösen kiemelt szerepet szánt a városok belső politikai életének feltárásának, hiszen az elit nem csak és kizárólag gazdaságilag, de politikailag is erősen a kezében tartotta a városok vezetését. Ennek egyik legfontosabb és leglátványosabb eleme a tisztújítások rítusa volt. A választások rítusa, egyáltalán az a mód, ahogy a tisztújítások lefolytak, eddig még feltáratlan volt. A kutatócsoport a városi elit tematikáján belül teljes körűen, a Magyar Királyság összes szabad királyi városára kiterjesztve a kutatást, feltárta a kora újkori választások rítusát, kimutatta a ceremóniális elemek jelképeinek fontosságát, bemutatta a tisztújítások ceremóniájának hatalommegtartási és legitimálási folyamatait. A kutatócsoport mindezekkel együtt olyan polgárságtörténeti adatbázis létrehozására is törekedett, amelyben a kutatott városok igazgatási szereplői, azok életének legfontosabb momentumai, társadalmi kapcsolataik tartalmazza. A csoport törekvése – úgy véljük – nagy mértékben megvalósult, mivel a városvezető elit beazonosítása és adatbázisban történő feldolgozása megtörtént. Az egyes városvezetők személyi adatai, gazdasági, társadalmi kapcsolataik feltárása még teljes mértékben nem történt meg minden

esetben (Kassa, Brassó), de a vállalt korszakban Sopron, Pozsony és Besztercebánya esetében igen. Kassa, Kolozsvár és Brassó esetében is jelentős előrelépést tettünk az adatok felkutatásában, de a három város vállalt időszakban fennmaradt levéltári iratanyag bizonyos szempontból nagyobb, mint a többi városé, így feldolgozásuk több időt igényel. A forrásfeltárás a fő forrástípusokra minden esetre teljes, a levéltári kutatások során (a városi tanácsulési jegyzőkönyvek kivételével) ezek összegyűjtése megtörtént, további feldolgozásuk a projekt futamidején túl fog megtörténni. Sopron esetében mind az 1480 és 1605 közötti időszak, mind pedig a 17. század közepétől (1645 körül) a 18. század első negyedéig (1723 körül) tartó időszakra megállapítottuk a városvezetők lakóhelyét, ingatlanaik topográfiáját, amelyek további szempontokat vetnek fel a kutatás során. A pozsonyi városvezető elit lakóhelyi beazonosítása jóval nehezebb, hiszen erre nem született olyan segédeszköz mint Sopron esetében. Ugyanakkor e projekttel párhuzamosan Majorossy Judit, akinek saját OTKA-posztdoktori kutatása a tér és társadalom különböző kérdéseire irányultak (társadalmi térhasználat, a különböző társadalmi csoportok térhasználat, szociotopográfia, stb.), erre vonatkozóan is végzett kutatásokat, és az ottani részeredményei az elit vonatkozásában – elsősorban a 15. századi és 16. század eleji városvezetők lakóhelyének meghatározása tekintetében – jelen projekt számára is hasznos eredményeket hoztak.

A projekt eredményeinek publikálása több fórumon valósult meg. Egyrészt a tudományos élet hagyományos felületein (folyóiratok, tanulmánykötetek, konferenciák) résztanulmányokként, illetve előadásokként. A munkacsoport tagjai különféle ösztöndíjak és egyéb pénzügyi támogatások segítségével más várostörténeti műhelyekkel is aktívan felvették a kapcsolatot. A kutatócsoport tagjai közül Goda Károly a bielefeldi egyetem Történeti Intézetében Prof. Dr. Bernhard Jussen és Prof. Dr. Niethard Bulst, valamint a münsteri Wilhelms-Universitätén működő „Institut für vergleichende Städtegeschichte” Prof. Dr. Peter Johanek, Prof. Dr. Werner Freitag és Dr. Angelika Lampen által vezetett hasonló tematikájú munkájában vett részt, és ismertette meg az intézet munkatársaival a munkacsoport elképzeléseit, valamint eddigi eredményeit. Az említett münsteri intézet munkájába Majorossy Judit szintén aktívan bekapcsolódott (több előadást is tartott az intézetben, illetve vendégkutatóként hosszabb-rövidebb ideig az intézetben tartózkodott), aki egyébként korábban az edinburghi egyetem munkatársával, Andrew Brownnal dolgozott együtt a városi elit végrendelkezési szokásainak és végrendeleteik feldolgozásának módszertani lehetőségeit kutatva. A kutatócsoport tagjai közül 2010-ben Goda Károly, míg 2011-ben Majorossy Judit valamint Flóra Ágnes vettek részt a leedszi egyetem által szervezett nemzetközi konferencián, ahol ismertették a kutatócsoport munkájával kapcsolatos eredményeiket. Emellett Majorossy Judit 2010-ben Münsterben, Brnóban és Bécsben tartott nemzetközi konferencián illetve önállóan nyilvános előadásokat a projekt időtartama során elért kutatási eredményeiről. Ugyanebben az évben Kuzma Dóra Krakkóban tartott előadást a besztercebányai és krakkói polgárok közötti társadalmi és gazdasági kapcsolatokról. H. Németh István részt vett a 3. és 4. Workshop Historische Netzwerkforschung bécsi és saarbrückeni konferenciáján, ahol a legújabb kutatási eredményekkel, a kutatás során felmerült problematikával ismerkedhetett meg, és ismertette a projekt kutatásainak eredményeit az ott résztvevőkkel. Emellett előadást tartott a 2008-ban Budapesten megrendezett „Kapcsolatháló elemző” konferencián, ahol a konferencia a kapcsolatháló elemzések történettudományban való felhasználásáról volt szó. A kassai városvezető elit kapcsolatairól és felépítéséről a 2010-ben Kőszegen megrendezésre került Hajnal István Kör konferenciáján, a várospolitikai változásokról pedig az Esztergomban megrendezésre került konferencián tartott előadást. A kutatócsoport tagjai részt vettek a Budapest Főváros Levéltára rendezésében 2007-ben sorra került várostörténeti konferencián részben szervezőként, részben előadóként. Az itt elhangzott előadások az *Urbs, várostörténeti évkönyv* 3. és 4. kötetében 2008-ban és 2009-ben jelentek meg. A kutatócsoport tagjai közül Flóra Ágnes és Goda Károly a stockholmi nemzetközi várostörténeti konferencia két szekciójának előadásaiból megjelent angol nyelvű, a Cambridge Scholars

Publishing által kiadott tematikus kötetekben tették közzé e projekt tematikájába illeszkedő kutatásaik eredményét.

Másrészt a feltáró munka során adatbázisokat hoztunk létre, amelyek az elemzés alapjaként, forrásbázisként szolgálnak. Az adatbázisok adatai azonban mások számára (más várostörténeti témák, kereskedelem-történet stb.) is hasznos lehet, így ezekből egy internetes portált hoztunk létre a „15. századi Magyar Királyság és a 16–17. századi Magyar Királyság és Erdélyi Fejedelemség várostörténeti adattára” címmel. Az internetes felületet a kutatás adatainak eredményeivel (15–17. századi városi archontológiák, letiltó könyvek, végrendeletek, topográfiai adatsorok stb.) töltjük fel, és bocsátjuk rendelkezésére a regisztrált felhasználóknak.

A munkacsoport honlapján (domain regisztráció folyamatban, a www.cives.hu domain néven regisztráltunk) a már ellenőrzött és egységesített adatbázis megtalálható, de nem HTML statikus oldalak formájában, hanem lekérdezhető adatbázisként, amely a Magyar Országos Levéltár által a projekt rendelkezésére bocsátott szerveren fut, másrészt a projekt költségvetéséből archiválási célból vásárolt NAS eszközön tárolódik. Itt őrizzük a levéltári kutatások alatt lefényképezett források képét, valamint a már elkészült kezdetleges (főként Excel-formátumú) adatbázisokat, amelyek részben ellenőrzésre várnak, részben pedig a kapcsolatháló-elemző szoftverek számára van átalakítva. A honlapon elérhető és kereshető adatbázis az egyszerű keresésen túl összetett keresésekre is alkalmas, vagyis szabadon variálva a keresési formákat a település-név-tisztség-év/évkör egyformán kereshető. A program elkészítésénél az alacsony ráfordítási költséget, a rugalmasságot, könnyű továbbfejleszthetőséget és a platformfüggetlenséget tartottuk szem előtt. Ezért minden egyes összetevőnél a nyílt forráskódú megoldásokat választottuk. A használt informatikai technológiák segítségével az adatok lekérdezésének és strukturált megjelenésének idejét le tudtuk csökkenteni. Az így elkészült program – lévén, hogy internetes, webes alapú – nem igényli egy meghatározott operációs rendszer használatát, hiszen böngészőben kell futtatni. Az elképzeléseknek megfelelően a honlapon található adatbázis – miután a személynévre összpontosító alkalmazásról van szó – minden olyan adatbázissal bővíthető, amely a kutatócsoport által vállalt témakörbe beleilleszthető. Jelen pillanatban az elsődlegesen archontológiai adatokat tartalmazó adatbázis kiterjesztését tervezzük a már e projekt keretében feldolgozott letiltó könyvekkel, a polgárfelvételi kötetekkel, valamint a családtörténeti adatokat tartalmazó végrendeletek és anyakönyvi bejegyzésekkel. A projekt minden olyan kutatás előtt nyitott, amely a kora újkori – újkori várostörténettel foglalkozik, ezért a Tóth Árpád témavezetésével futó OTKA pályázatunk (K 83731, A magyarországi szabad királyi városok polgársága a 18. század közepétől a 19. század közepéig <Prozopográfiai adatbázis létrehozása>) feldolgozása már kezdeti stádiumában erre fog épülni. A külső adatbevivők ugyanis a webes felületen dolgozva tudják beírni az adatokat. Más hasonló tematikájú kutatások is ebben a rendszerben működhetnek, természetesen kiegészítve, állandóan fejlesztve a rendszert. A 18. századi városi kézművességre irányuló, valamint Kassa 19. századi zsidó lakosságának társadalomtörténeti elemzésére vállalkozó kutatásokat szintén ezen a szerveren és ezen a rendszeren tervezzük. A felhasználók természetesen csak regisztráltan használhatják a felületet, meghatározott feltételekkel.

Az adatbázis adatait egy relációs adatbázisból kapja. Az adatbázis egy kutatási és oktatási célokra ingyenesen használható MySQL adatbázis szerveren található, amely linux alapú operációs rendszeren fut. Az alkalmazás webes környezetben készült, PHP alapú szerveroldali scriptnyelven és kliensoldali javascript nyelven. Az alkalmazás elkészítésénél fontos szempont volt a böngésző- és platformfüggetlenség, így semmilyen ilyen feltételeket állító technológia nem került alkalmazásra. (ActiveX, Flash, Silverlight stb.)

Az adatbázis az adatoknak két nagy halmazát tartalmazza. Az adatok egyik nagy csoportja a személyekre vonatkozó adatok. Itt a személynevekre, lakóhelyre, halálozás évére vonatkozó adatok tárolódnak. Az adatbázis úgy került kialakításra, hogy későbbiek folyamán az egyes személyek szöveges életrajzát is tárolni tudja. Ezenkívül felmérések, statisztikák készítésére

vonatkozó adatok is megtalálhatók, úgymint az egyes személyek mesterségére, vallására vonatkozó adatok, amik évre, lakóhelyre lebontva listázhatók. Az adatbázis képes különböző, személyek közötti viszonyok tárolására és ábrázolására legyen az akár rokoni, vagy adós-hiteles kapcsolat. A személyes adatok kialakításánál szem előtt tartottuk, hogy más névtérhez is tudjon csatlakozni az adatbázis, illetve az itt található személyi adatokat bármikor át lehessen tölteni egy névtér adatbázisba.

Az adatok másik nagy csoportja a település közigazgatási tisztségeit tartja nyilván. Ezen adatokból kiolvasható mely településen milyen tisztségek voltak használatban adott évre, személyre lebontva, a tisztség járulékos adatait is tárolva pl. hányadik asztal hányadik székénél ült a tisztségviselő. Az adatbázisban elsősorban a tisztségek kereshetők: személyre, városra, tisztségekre évre, évkörre lebontva kapjuk meg az egyes személyek személyes adatait. De az alkalmazás rugalmasan alakítható más szempontú lekérdezésre is. Ugyancsak lényeges szempont volt, hogy a későbbiek folyamán digitalizált iratok is kapcsolhatók legyenek az adatokhoz. Az ehhez szükséges objektumtár kialakítása a későbbiek folyamán, ahogy igény lesz rá, történik meg.

Az adatbázis kialakításánál fontos szempont volt, hogy más adatbázis szerveren is probléma nélkül tudjon futni, így az SQL92 szabványhoz igazodva lettek kialakítva a lekérdező, karbantartó parancsok, utasítások.

Sopron

Nyugat-Magyarország két kiemelkedően fontos városa Pozsony és Sopron. Késő-középkori fejlődésüket SZÜCS JENŐ klasszikussá váló könyvében mintegy félévszázada részletesen elemezte, társadalmuk felső rétegének tárgyi kultúráját Szende Katalin mutatta be doktori disszertációjában.³⁴ Mindkét város különösen gazdag levéltári anyaggal rendelkezik (Pozsonyra vonatkozóan ezeket lásd később), melyhez megfelelő segédeszközök állnak a kutatás rendelkezésére. Ennek ellenére e két igen gazdag levéltárral rendelkező város kora újkori társadalmáról nem sokat tudunk. Sopron középkori iratainak teljes kiadását HÁZI JENŐ végezte el, a város kora újkori jegyzőkönyveinek regesztaközlését pedig TIRNITZ JÓZSEF és SZAKÁCS ANITA kezdte meg. MOLLAY KÁROLY számtalan tanulmánya és forrásközlése e munkálatokat gazdagította, és vitte a kutatást a feldolgozás felé. A városi levéltár 16–18. századi irataihoz az ún. Oertel-féle mutató hasznos segédkönyv. Sopron tekintetében GRANASZTÓI GYÖRGY lélekszámvizsgálatai, valamint TIRNITZ JÓZSEFnek a külső tanácsot érintő elemzése állnak rendelkezésre, valamint a Lackner Kristóf-féle Tudós Társaság irodalomtörténeti szempontú elemzése történt eddig meg.³⁵ Mindkét fent említett város szorosan kötődött ahhoz a tágabb vonzáskörzethez, amely a térség legnagyobb kereskedelmi központja, Bécs teremtett meg maga körül. Emiatt a két város társadalma ezer szállal kötődött Bécs és Bécsújhely polgárságához.

Számos részeredmény ellenére a Sopronnal foglalkozó történetírás eddig nem hozott létre a fenti személyi körről és működéséről átfogó és az elemző összehasonlítást is célul kitűző társadalomtörténeti feldolgozást. A kisebb tanulmányok hozadékai ellenére az eddigi összefoglaló munkákban a téma átfogó feldolgozása egyrészt nem számított kitüntetett vizsgálati terepnek. Másrészt a városirányító személyekről közzétett eredmények egy része főként módszertani sajátosságai okán részben torz, illetve meglehetősen egyoldalú képet festett a vezető, azon belül is

³⁴ Szűcs Jenő: *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*, Budapest, 1955; Szende Katalin: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 32)*, Budapest: MTA TTI, 2004.

³⁵ Granasztói György: "Beclés Sopron XVI–XVII. századi lélekszáma", *TSz* (1970): 275–325; Tirnitz József: "Sopron szabad királyi város külső tanácsa", in: Bónis György – Degré Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*, Bp., 1971, 53–79.

a munkánkban Sopron politikai elitjeként meghatározott, a 14–16. században városbírósgot és/vagy polgármesterséget betöltő polgárokról. Míg Házi Jenő politika- és társadalomtörténeti jellegű elemzéseinek egy részéből a két világháború közti Sopron köztörténeti viszonyaival szorosán összefüggő lokálpatrióta, keresztény-konzervatív műltszemlélet, addig Szűcs Jenőnek korábban említett munkájában a marxista társadalomtörténet-írás módszer- és fogalomtára köszön vissza. Mollay Károly kiváló alaposágú, ám sokszor pontosan ezért a részletekben elvesző munkáiban pedig a városvezetői körök szétaprózódnak a döntően a nyelvi, helyrajzi és foglalkozásköri várostörténeti szelvényeket feltáró elemzések során.

A Sopronra vonatkozó kutatásunk összehasonlíthatósága érdekében ezért elengedhetetlennek tartottuk az utóbbi historiográfiai hagyomány jegyében született bemutatásoknak a kurrensebb németajkú és magyar kutatási eredmények segítségével történő korrekcióját. A nyugat-dunántúli város esetében először a hatalmi pozíciók igazgatástörténeti létrejöttének bemutatására került sor, hiszen így hozhattuk létre a fő kontextust az irányító polgárok hatalomgyakorlásának kereteihez. A kutatás fő célját ekképpen a fenti korszakban a városbírói és polgármesteri pozíciókat betöltő személyek csoportjainak társadalomtörténeti elemzése jelentette. Ennek keretében a város kiadott és kiadatlan forrásanyagát feltárva átfogó kérdéseket tettünk fel az egyszerű származási és/vagy foglalkozási jellemzés keretein túl a közéleti elit szerkezetére, belső dinamikájára és kisebb csoportokba való szerveződésére vonatkozóan. Az így nyerhető eredményeket kiegészítettük a vezetőkire kirótt adótételekre, illetve az irányítói csoportok belvárosi térbeliségére vonatkozó adatokkal. Éppen ezért tudatosan alkalmaztuk a városi igazgatás- és elitkutatás társadalomtudományos elemzési eszköztárát. Emellett inspiratív módon hatottak munkánkra az új társadalomtörténet-írás megközelítései, melyek előtérbe helyezik a városkutatáson belül a polgárok választott, alternatív stratégiáinak a jelentőségét, az egyén, illetve az egyes csoportszerveződések viszonyrendszerének, azaz a társadalmi-közéleti folyamatosságának és törésnek a vizsgálatát.

A fenti kutatásokat a Német-római Birodalom, az osztrák tartományok és a svájci városok komparatív jellegű összehasonlításával végeztük el, mely során kiderült, hogy a magyar várostörténet számára hagyományosan referenciának számító térség a 15. század közepén több mint négyezer városias településének az elsőprő többsége mind topográfiai, mind demográfiai értelemben kis- és középvárosnak számított. Elitképződési szempontból ugyan a kisebb lélekszámú, döntően meglehetősen korlátozott önkormányzattal bíró tartományi városok is rendelkeztek helyi vezetői csoportokkal, ám ezeken a településeken egyrészt már eleve magának a polgárközségnek az irányítók által „elbitorolható” jogai korlátozottak voltak. Másrészt a demográfiai adottságok önmagukban sem kedveztek számos család, illetve nemzetség többgenerációs közéleti jelentőségének a fenntartásához. Ezzel szemben a birodalmi és szabad városok esetében a jelentős népességszám kiterjedt önkormányzatisággal társult. Így az elitképződés folyamatai során az iménti városok kiterjedt, igen vonzónak tekinthető jogosítványai és egyéb erőforrásai sikerrel sarkallhatták ezek kisajátítására a közélet vezetőit, akiknek csoportjai a hatalomba kerülve agilitásuk és a település népesedési mutatói folytán nemzedékekre bebiztosíthatták uralmukat. Ennek ellenére mindez mégsem következett be mindegyik, mind jogi-igazgatási, mind demográfiai szempontból ebbe a körbe tartozó városban. Az észak-német példák ugyanis a központosítás, illetve a részleges oligarchizálódás ellenére sem mutatták a hatalmat teljesen kisajátító, zárt családi-rokonsági rendszer mintázatát. Következésképpen az imént összefoglalt markerek jellemezte patríciátus a birodalmi törzsterületek településeinek töredékét magában foglaló, népességét tekintve jelentős súlyú szabad és birodalmi városok egy, döntően a dél- és közép-német területen elhelyezkedő kis csoportjában jelentkezve sokkal inkább kivételnek, mint általános jelenségnek számított.

A Magyar Királyság városait, városi jogú településeit vizsgálva kiderült, hogy a korábban feltételezett patríciusi uralom helyett a bemutatott Kárpát-medencei példákban egy sokkal változatosabb, dinamikusabb uralmi jelenség-együttes bontakozott ki. Ami a legfontosabb

irányító pozíció betöltését illeti, a vizsgált településeken a vezető polgárok hatalmi dinamikájának három igen erős mintázatát mutattuk ki. Az egyik ilyen jellegzetességnek a rendszeres váltásokkal megtűzdelt, esetenként több polgárt is helyzetbe hozó, ám emellett erős kettős uralmakat mutató vezetési forma bizonyult (Buda, Kolozsvár, Beszterce és némileg Besztercebánya). A vizsgált városok egy további körét alkották azon közösségek, ahol akár másfél-két évtizedig is érvényesült kéthárom meghatározó személy befolyása, ám utóbbiak nem tartották folyamatosan kezükben a hatalmat, továbbá jelentkezhetett mellettük egy másodvonalbeli vezetői kör is (Pozsony és Kassa). Az elemzésből kirajzolódó harmadik típust végül a hosszú egyeduralmokat gyakorló személyek szorosan egymást követő sorozata jelentette (Nagyszében és Brassó).

A Sopron szabad királyi várossá válásától 1600-ig terjedő időszakban a munkánkban a városbírókkal és polgármesterekkel azonosított soproni közéleti elit társadalomtörténeti értelemben a korábbi hazai példákkal több hasonlóságot, ám számos különbséget is mutatott. A 13–14. századra vonatkozó kutatási eredményeket összefoglalva, a legtöbb polgár esetében – a korábban látott német és hazai típusok helyi megfelelőiként – erőteljesen kidomborodott a vezetői kör nemesi-földesúri, esetenként megyei kis- és középbirtokosi, gyakran katonáskodó jellegzetessége, ami azonban mind tevékenységi, mind nemzedéki értelemben igen erős városi jelenléttel párosult. Az elemzett egyéni-családi karrierpályák esetében többgenerációs, a közélet csúcspozícióiban elfoglalt jelenlét ugyanúgy kimutatható volt, mint a csupán rövidtávú apa-fia kontinuitás. A városon belüli befolyásuk mellett ezen irányító polgárok erős rokoni-üzleti szálakkal fonódtak össze a környező nemesi és egyházi világgal. A 14. század közepéig jellemzően „comes”-címet is viselő, több esetben nemesi eredetű vezetői körben a század közepétől jelentkezett egyre erőteljesebben a német elem. Ez a korai városvezetői csoport nagykiterjedésű, sokszor katonai szolgálatokkal megszerzett, esetenként így bővített, és fő jövedelemforrásnak tekinthető vidéki birtoktestei mellett – a bemutatott királyi szabad városokhoz hasonlóan – legkésőbb a 14. század második felében az új viszonyokhoz sikeresen alkalmazkodva erőteljesen bekapcsolódott a kereskedelmi-pénzügyi tevékenységekbe.

Az 1400-as évek elejétől azonban az előbb leírt típusú személyek teljesen eltűntek a vezetésből, és a 16. század második évtizedéig – hasonlóan a honi példák egy részéhez – teljesen más társadalmi-gazdasági háttérű irányító polgárok jelentkeztek. Sopron vezetésében ebben az időszakban nemeseket egyáltalán nem láttunk, míg a leszármazási-rokoni háttér kapcsán esetlegesen egy kivételtől eltekintve nem szerepeltek olyan városbírók, vagy polgármesterek, akikkel kapcsolatban a főtisztség-viselői pozíciók valamelyikének viselése fiágon több nemzedéken át jellemző lett volna. Ennek ellenére kétgenerációs jelenlét kifejezetten sok családban megfigyelhető volt, főként az apáról fiúra történő átörökítés formájában, ám láttunk példát a hatalmi szerepek nagyszülőt unokával, nagybátyot unokaöccsel, és apóst vejjel összekötő átívelésére is. Ezen felül több ponton fény derült a vezető polgárok lányaival, esetlegesen gazdag özvegyeivel kötött házasságok sorsdöntő, esetenként a vagyont, a társadalmi befolyást és a politikai hatalmat (is) átörökítő szerepére. A jövedelemszerzési formák tekintetében ekkorra teljesen eltűntek a nemesi-földesúri, illetve általában a megyei kis- és középbirtokosi jellegzetességek, sőt egy-két kivételtől eltekintve a városi-polgári létező nem kötődő tisztségek, hivatalok viselése sem mutatható ki. Az utolsó, azonban igen lényeges, az előző időszaktól elválasztó jellegzetességet a katonai-fegyveres tettekkel való érvényesülés szinte teljes hiánya jelentette. Az 1400-as és az 1510-es évek között eltelt hosszú időszakban polgármesteri vagy városbírói pozícióban feltűnő személyek jellemzően tehát olyan polgárok közül kerültek ki, akik – a korábban ismert hazai példákhoz hasonlóan – részben, vagy kizárólagosan kereskedelmi tevékenységet folytatva valamilyen formában kapcsolódtak a bortermeléshez, illetve a szarvasmarha- és gabonakivitelhez. Érdekes módon azonban az anyagi és részben politikai értelemben legsikeresebb polgárok között mégsem csupán a klasszikus nagykereskedők tűntek fel. Az előbbi szempontból legeredményesebb személyek esetében egyfajta megfontolt gazdálkodási-üzleti diverzifikáció mutatható ki, ahol a kereskedelmi tevékenység összekapcsolódhatott

valamilyen kézműves foglalkozással, pénzkölcsönző és tőkekihelyező tevékenységgel, továbbá kedvező házasságokkal. Az iménti csoport tagjai között ugyan kisebbségben, de igazolhatóan szerepeltek magyar, illetve magyar származású polgárok is. Mint láttuk, a korábbi soproni lét, illetve a családi előkészítés a vizsgált, komoly sikereket elérő személyek javánál fontos szerepet játszott, ám mindez igazolhatóan nem zárta ki kívülről érkező, saját rátermettségük és agilitásuk mellett esetlegesen, de nem szükségszerűen előnyösen is házasodó, ún. „homines novi” érvényesülését.

A 14–15. század fordulójának komoly gazdaság- és társadalomtörténeti változásai az iménti, ún. nemzeti vezetőréteg sajátos jegyei helyébe – Brassóban és Nagyszébenben ugyan némi késéssel – szinte mindenütt új elitképződési gyakorlatokat hoztak. A soproni elemzés eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a városvezetés csúcspozícióit betöltők kapcsán még véletlenül sem beszélhetünk patríciusokról. Az 1400 és 1600 közötti időszak átfogó vizsgálata ugyan két, közvetlen rokonságú nemzedék egymás utáni jelenlétét a főtisztségeket viselő csoportban számtalanszor kimutatta, ám még a tanácsosi háttérrel hozzávéve is legfeljebb három generációs hatalmi kontinuitást állapított meg. A tágabban értelmezett fiági átörökítés olyan lehetőségei, mint például a nagyapa-unokai, nagybáty-unokaöccsi szerepátadás is csupán egyszeres hatalmi-nemzedéki áthidalást tudtak biztosítani. Ehhez képest igen jelentős számú esetben valójában a lányok kiházásításával létrejött közvetett após-vő kapcsolat, vagy esetleg a gazdag városirányítói özvegyekkel kötött előnyös házasság jelentett a csúcvezetői szerepekben megfigyelhető kontinuitást. Ezeken túl az unokahúgok, unokaöccsök és más jellegű másodlagos, illetve áttételes rokon kapcsolatok látszólag gyengének tűnő kötése játszhattak döntő szerepet egy-egy igen sikeres közéleti karrier megalapozásában és esetlegesen fenntartásában. A patrícius jellegű családok – ugyan a korabeli Brassó és Nagyszében kapcsán egy-egy esetben kimutatható – uralma helyett tehát Sopronban a források egy plurálisabb és sokkal dinamikusabb jelenségegyüttes meglétét igazolták, ahol a más-más jellegű és belső felállású vezetői körök egymást hozzávetőleg húsz-harminc évenként, finom átmenetekkel, és közvetett vagy közvetlen kapcsolódásokkal váltották.

Pozsony

Pozsony város forrásanyag, ahogyan Sopron kapcsán már utaltunk rá, igen gazdag, ugyanakkor a fennmaradt források típusa a késő középkor illetve a kora újkor vonatkozásában számos kérdés kutatása esetén (ilyen többek között az archontológiai kutatás is) csak komplex módszerrel és a szórványadatok komplex megközelítésű elemzésével lehetséges.³⁶ A város levéltárának missilisanyagát többek közreműködésével VLADÍMIR HORVÁTH tette közzé szintén regeszták formájában,³⁷ a levéltár többi iratairól önálló (sajnos csak levéltári belső használatra készült) ismertető leltár tájékoztató. A város kutatásánál alapvetően két meghatározó historiográfiai előzményhez nyúlhattunk vissza, ám ezek mindegyike a kitűzött elemzés szempontjából meglehetősen sok problémát vetett fel. A középkori város életének számos vonatkozásában szinte kizárólagosan idézett ORTVAY TIVADAR városbiográfiájának harmadik kötete bár némi kiinduló pontot jelent az 1526 előtti városbírók és polgármesterek személyére vonatkozóan, de

³⁶ A források részletes bemutatására és azok elemezhetőségére vonatkozóan lásd: Goda Károly – Majorossy Judit: "Städtische Selbstverwaltung und Schriftproduktion im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn: Eine Quellenkunde für Ödenburg und Preßburg," *Pro Civitate Austriae, Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich, Neue Folge* 13 (2008): 62–100.

³⁷ Lehotská, D. – Handzová, D. – Horváth, V. – Hrabuššay, Z. – Merglová, N. (vypr.): *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností (1245–1500)*, Praha, 1956; Horváth, Vladimír: *Inventár listín a listov II. (1501–1563)*, Bratislava, 1966.

sajnos az általa hozott listák³⁸ számos helyen pontatlanok, hibásak és hiányosak. Mindemellett a tisztségviselési évek megadásán túl nem nyújt semmilyen információt az adott személyek társadalmi, gazdasági illetve családi hátteréről. A másik előzmény SZŰCS JENŐ már korábban is említett munkája, amely ugyanakkor inkább átfogó, mondhatni általánosított képet ad általában a királyi városok, és köztük Pozsony vezető elitjéről. A felhozott példák csupán illusztrálják az általános képet, ami tehát nem egyéni metszetekre lebontott darabokból áll össze. Mindezek fényében a gazdag levéltárral rendelkező Pozsony késő középkori és kora újkori társadalmáról, és ezen belül a városvezető elitéről és annak kapcsolatrendszeréről az eddig szakirodalom alapján csak keveset tudunk. Csupán az utóbbi években készültek olyan, a városi polgárságra irányuló társadalomtörténeti kutatások, amelyeket egy kifejezetten a város vezetésében résztvevő csoportra vonatkozó kutatás is hasznosíthat (SZENDE KATALIN, MAJOROSSY JUDIT). A 17. század első felére (1600–1650) pedig a közelmúltban FREDERIK FEDERMAYER vizsgálta meg a városbírók és polgármesterek genealógiáját és topográfiai elhelyezkedését, ami összehasonlítási alapot nyújthat a 15–16. századra nézve.³⁹

A projekt keretében a pozsonyi elitet Majorossy Judit vizsgálta, valamint elkészítette és kiadásra előkészítette Pozsony város teljes 15. századi illetve kora 16. századi (1400–1550) archontológiájának és prozopográfiájának adatsorait, hogy azok (a közeljövőben) önálló kiadványként jelenhessenek meg. A fenti problémák miatt már az elitre vonatkozó adatok összegyűjtése is jelentős kihívást jelentett (szemben a szerencsésebb helyzetben lévő városokkal, mint például Kassa, ahol bizonyos évek kivételével fennmaradtak a tanácsülési (illetve választási) jegyzőkönyvek), így a projekt keretein belül a kapcsolathálóra (illetve az egyes városvezetők rekonstruálható életútjára) vonatkozó kutatások e város tekintetében egyenlőre részeredményekkel zárultak, ám bizonyos tendenciák – különösen a többi vizsgált közösség gyakorlata fényében – így is megfigyelhetőek.

A korábbi városi elitre vonatkozó kutatások Sopront és Pozsonyt nem csupán a közelségük miatt, hanem alapvetően az első látásra hasonlóan tűnő városvezetési struktúra miatt is egy kalap alá vette, hiszen ez a két város az, ahol a városbíró és a tizenkét belső tanácsos mellett már a 14. században megjelent a polgármesteri funkció. Ám a látszólag hasonló szerkezetű középkori városvezetés valójában már a kezdeti ponton kisebb eltérést mutat, mivel a soproni polgármesteri funkció egy teljesen új poszt megjelenését jelentette (vagyis ennek nyomán a tizenkét belső tanácsos mellett ezt követően még két felsővezetői pozíciót találunk), ezzel szemben Pozsonyban az idők folyamán a tizenkét tanácsos közül az egyikből, eleinte alapvetően a pénzügyekért felelős főtanácsosi minőségben, vált polgármester (így szám szerint megmaradt az összesen tizenhárom legfelső elit városi tisztviselő). Ennek fényében már talán nem meglepő, hogy a polgármester és városbíró posztok szerepe (fontossága?, elsősége?) is bizonyos mértékig másképpen alakult, és a pozsonyi polgármester szerepköre sem teljesen egyértelműen úgy alakult, mint Sopronban. Hiszen Sopronban már a 15. század folyamán megfigyelhető, hogy a polgármester az intulációkban az első helyre tört. Ezt Pozsonyban még teljesen egyértelműen a 16. század közepén sem tudjuk kijelenteni. Mindezt az is alátámasztja, hogy Goda Károly soproni elemzéséből egyértelműen látszik, hogy a ranglétrán való társadalmi felemelkedés legfelső szintje a polgármesterség, és aki ezt a tisztelet elérte, ezt követően később már nem kerül a városbírói pozícióba és az is jellemzőbb, hogy számos rövid ideig tartó városbíróvá, ám jóval kevesebb rövid ideig tartó polgármesterségre találunk példát. A Majorossy Judit által elkészített karrierképek

³⁸ Ortway Tivadar: Pozsony város története. III. kötet: Mellékletek Pozsony 1300–1526. évi történetéhez, Pozsony, 1894, 351–386 (városbírók); 387–400 (polgármesterek); 401–432 (tanácsosok); 433–441 (jegyzők); 442–445 (kamarások).

³⁹ Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon, Budapest, 1955; Szende Katalin: Otthon a városban (i.m.); Majorossy Judit munkáira vonatkozóan lásd a kutatócsoport tagjainak publikációit; Federmayer, Frederik: Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvatel'stva a topografia mesta podl'a súpisu z roku 1624, Bratislava, 2003.

ugyanakkor Pozsonyban még az 1550-es években is azt mutatják, hogy a két felsővezetői poszt bármelyikét bizonyos polgárok felváltva viselték. Sokkal jellemzőbb az a példa, amikor egy adott városvezető először polgármester, majd városbíró, esetleg ismét polgármester, vagy adott esetben városbíró először, de a polgármestersége után ismét felbukkan városbíróként. Mindez a látszólag hasonló, alapvetően azonban mégis különbségeket mutató struktúra a két város kapcsolatháló-építésében is nyilvánvalóan megmutatkozik (még ha ez a középkori idősakra vonatkozóan nem is mindig egyértelműen kimutatható), hiszen ha úgy tetszik két *non-plus-ultra* pozíciót is találunk a városban, amelyhez a kapcsolati tőke keresésben fordulni lehet. Ez persze nem minden időszakban jelent több polgárt, hiszen előfordul, hogy adott időszakban a két fő posztot egy igen szűk csoport tagjai tartják a kezükben. Ilyen például az 1440-es évektől kezdődik nagyjából harmincéves városvezetői időszak.

Sopron és Pozsony összehasonlításában szintén az eltérő jelenségek között figyelhető meg a kamarási poszt betöltésének az alakulása is. Ugyanis attól az időszaktól kezdve, hogy a külön kamarási pozíció jelenléte Pozsonyban a forrásokból adatolható (elsődlegesen az 1430-as évektől, amikor a kamarási számadáskönyvek forrástípusa megjelent a városban) a kutatások eredményeként kimutatható, hogy a tisztet mindig egy külső tanácsos viselte, aki a polgármester felügyelete alatt állt. Ezzel szemben Sopronban a kamarás mindig belső tanácsos volt. Az ismételt eltérés eredményeként úgy tűnik, hogy Pozsonyban a kamarási poszt a belső tanácsossá válás előszobáját jelentette, hiszen nagyon sok karriertörténet kamarási állomása után nemsokkal az adott polgárt a belső tanácsban találjuk. Ebben a vonásában a város például Kolozsvár gyakorlatával állítható párhuzamba. Hasonlóan az archontológiai kutatás eredményeként azt is megállapíthatjuk, hogy a 15. századi, 16. század eleji Pozsonyban a világi templomatyák, a hegemesterek, a piaci bírók és hídmesterek mindig a külső tanácsból kerültek ki. Sopronban a templomok világi felügyelete például szintén mindig belső tanácsosi kézben volt. Ugyanakkor a pozsonyi közösség számára úgy tűnik, hogy az igen jelentős banki (pénzkölcsönző) szerepet is betöltő városi ispotály számított annyira fontos intézménynek, hogy az igazgatásával megbízott ispotálymester az esetek többségében a belső tanács egyik tagja volt, ez úgy tűnik, hogy majd az 1560-as évektől változik meg, amikor ezt a posztot is a külső tanácsosok kezében látjuk. Mindezekkel szemben a más városokban ritkán előforduló jelenségként polgári származású, tanácsos városkapitány (*stat hauptman*), akinek alakja a forrásokban jól elkülöníthetően elválik a király által kinevezett, nemesi származású pozsonyi várkapitányétól, mindig a belső tanácsban van – annak látszólag legprominensebb tagja (bár ez az elsőség a 15. századi forrásokban csak nehezen megfogható). Az első időszakban, elsősorban az 1430-as, 1440-es évektől általában olyan polgárokat találunk ezen posztton, akik jellemző módon már voltak legfelső vezetők (városbíró, polgármester), vagy ritkább esetben ezt követően lettek azokká. E tekintetben az 1530-as években érzékelhető némi változás, amikor a városkapitányok bár még mindig belső tanácsosok, de már ritkán a volt és leendő legfelső vezetők köréből kerültek ki. Ezen általános trendbe a vizsgált időszakba három polgár esete nem illeszkedik, akik révén elérkezünk a kapcsolatháló-elemzés tényleges hozadékához. A mintába nem illő kivételek mögött ugyanis a rejtett társadalmi kapcsolatok állnak, amelyek magyarázatot adnak arra, hogy miért lehetséges, hogy az adott három esetben külső tanácsosok köréből került ki a városkapitány. Mindez jelenthetett távolabbi vérségi családi kapcsolatot, de éppen úgy házasság révén "felvett" rokonságot, vagy éppen jelenthette az egyik belső tanácsos példán felüli befolyását is. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ezek a kivételek is leginkább az 1450-es évek időszakára jellemzőek, amikor a többi jelenség elemzése kapcsán is megfigyelhető, hogy a rejtett kapcsolatháló bizonyos kivételes helyzeteket hozott az egyébként kirajzolódó gyakorlathoz képest.

A Pozsonyra elvégzett elemzést abból a szempontból is megvizsgálhatjuk, hogy a városi felső vezetésbe hány százalékban kerülhetett be új polgár egy adott időszakban, ami nyilvánvalóan a kapcsolatháló sűrűségének, szövevényességének mértékét szintén meghatározza. Az 1400 és 1550 közötti időszakban a legfelső vezetést (városbíró, polgármester, belső tanácsosok)

harmincévenkénti periódusokban vizsgálva mind a városbírói illetve polgármesteri, mind pedig a tanácsosi tisztségben nagyjából 40% új embert találunk, ami szám szerint azonban nagyjából összesen negyven-ötven embert jelent a felső vezetésben (ami még az alacsonyabb 5000-es lakosságsszámmal számolva sincs a lakosság 1%), és az előző időszakhoz mérve a szám tovább csökken, mivel az újonnan bekerülők száma időszakonként nagyjából huszonöt-harminc polgár. A hatalomba való bekerülés útjai között megtaláljuk a kedvező házassági stratégiát követő (és az ehhez felhasználta, illetve ennek révén nyert kapcsolati tőkét kihasználó) polgárok példáját éppen úgy, ahogyan a klasszikus nagykereskedői státusból fakadó eleve privilegizált helyzetű polgárok hatalomba kerülésének mintáját. Pozsony esetében – még vizsgálandó módon – egyes polgárok esetében az udvari kapcsolatok szerepe sem elhanyagolható (bár ezeknek úgy tűnik, inkább a vagyonszerzésben volt jelentősebb a szerepük). Sopronhoz hasonlóan Pozsonyban is elmondható, hogy az 1400-as és az 1550-es évek közötti időszakban a polgármesteri vagy városbírói pozícióban feltűnő személyek jellemzően részben, vagy kizárólagosan kereskedelmi tevékenységet folytattak, és a pozsonyi városvezető polgárookra is meghatározó jelenség, hogy nagyrésztük valamilyen formában bekapcsolódott a bortermelésbe, illetve sokuk még az élőállat-kivitelbe is. Ez utóbbi jelenség részeként már az 1400-as években megtaláljuk a kereskedő-mészárosok egy-egy képviselőjét még a legfelsőbb vezetésben is. A 15. század végére és a 16. század elejére pedig felbukkannak a különböző kézműves foglalkozású városvezetők is.

Kassa

A felső-magyarországi városszövetség legfontosabb tagjának, Kassa városának igen gazdag levéltára lehetővé teszi, hogy olyan sokrétű társadalmi és gazdasági jelenségekre is kutatásokat végezhessünk, mely által a város polgársága életének majd minden mozzanata megismerhető. Míután (ahogy az KUBINYI ANDRÁS, FÜGEDI ERIK és GECSÉNYI LAJOS kereskedelemtörténeti kutatásaiból világosan kiderül)⁴⁰ a város egyike volt azoknak az empóriumoknak, amelyek vonzáskörzete az ország jelentős részét lefedte, és amely igen fontos külföldi kereskedelmi kapcsolatokkal is rendelkezett. A kassai városi levéltárban található források lehetőséget nyújtanak arra, hogy adataik alapján a város elitjeinek tagjai kiválaszthatók legyenek, és az egyes elitcsoportok megkülönböztetését el lehessen végezni. A városi elit külföldi kapcsolatainak vizsgálata során a városok távolsági kereskedelemben és a különböző eszmék áramlásában betöltött szerepe is a korábbinál pontosabban megismerhető lesz. A város társadalmáról éppen ezért viszonylag bőséges szakirodalom áll rendelkezésre.⁴¹ Jóllehet ezek száma jóval felülmúlja a többi városról szóló irodalmat, a városi vezető rétegről még sincs összefogott képünk. Gazdasági kapcsolataik mellől többnyire hiányoznak vagy csupán sematikusak a város igazgatásában és belső politikai életében viselt tisztségeik és viszonyaik leírásai.

Kassa esetében mintegy két és félévszázadnyi adatsor áll rendelkezésünkre, amely nem csupán a bírák és tanácsosok, hanem a külső tanács teljes állományát is tartalmazza. Kassa esetében egy elektori rendszer valósult meg már a 15. század végétől, amely során egy viszonylag tág, mintegy 50-60 fős választott község vagy külső tanács szavazata alapján történt a főtisztviselők (bíró, belső tanács tagjai, szószóló) választása. A külső tanács tagjait a szavazati joggal rendelkező polgárok, vagyis azok, akik polgárjoggal rendelkeztek, választották meg. A külső tanács tagjainak száma a rendelkezésre álló listák alapján nem volt kötött, tehát nem beszélhetünk sem egy 60 sem egy 100 fős, meghatározott számú grémiumról. A választott község élén a szószóló vagy fűrmender állt,

⁴⁰ Fügedi Erik: "Kaschau, eine osteuroäische Handelsstadt am Ende des 16. Jahrhunderts", *Studia Slavica* 3 (1956): 185–213.

⁴¹ Lásd erre Granasztói György valamint J. Újváry Zsuzsanna fentebb már idézett tanulmányait, illetve Kerekes György: "Nemes Almásy István kassai kereskedő és bíró, 1573–1635", *MGSz* 9 (1902): 145–247, 300–368; Uő.: Bethlen Gábor fejedelem Kassán (1619–1629), Kassa, 1943.

aki egyben a város felső vezetésének is tagja volt, mivel állandó résztvevője a tanács üléseinek, jelentős politikai szerepe volt tehát. A város élén a bíró, vagy főbíró állt, aki az igazgatási és törvénykezési hatalmat is birtokolta. A belső tanács 12 fős grémium volt, amely tanácskozási és szavazati joggal rendelkező tagjai lényegében meghatározták a város életét és törvénykezését. A tanácskozás napjait és annak tematikáját a 15. században már szabályozták, attól a későbbiekben sem tértek el. A választásra minden évben Vízkereszt napján került sor, a több éven vagy életfogytig tartó megbízásokra ekkor még nincs példa. Ezt a metódust csupán a 18. század elején vezették be Kassán a kamara utasításai alapján. A választásokról a 15. század második felétől kezdve viszonylag biztos forrás, a restaurációs könyvek állnak rendelkezésre, amelyeket eleinte a városi könyvben vezettek, majd a városi könyvek specializációját követően a 17. század elejétől külön kötetekben. A forrás típusa az elemzés szempontjából igen fontos, mivel egyedül ilyen esetben lehet a rangsort is felhasználni, minden egyéb esetben ugyanis az eseti adatokból nyert listák erre alkalmatlanok. A felfektetett listák ugyanis szoros rangsort is tükröznek, nem csupán a választott község esetében, ahol a hat asztal köré ültetett tagok ülésrendje ad biztos rangsort, hanem a tanácsosok, szenátorok esetében is erről beszélhetünk.

A vizsgálat első lépcsőjét e város esetében a városvezetők egymástól elválasztható generációinak meghatározása jelentette. A hatalom megszerzésének és megtartásának módszereit az egyes generációk ismeretében lehet ugyanis pontosabban meghatározni, esetleges jellegzetességeket, tendenciákat megállapítani. Az egyes generációk elválasztását természetesen nem lehet éles határvonalak között elképzelni, hiszen majd minden esetben a tanácsosok többsége nem egyszerre halt ki vagy vált meg a hivatalától, hanem fokozatos váltásokról beszélhetünk. A generációk általános jellemzői tehát, hogy azok általában 20-25 éves intervallumokat jelentenek, és eléggé nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy (hacsak nem történt valami külső beavatkozás) a városvezető éltek kifutási ideje nagyjából ennyi volt. Ezt persze döntően a demográfiai jellemzők határozták meg, vagyis miután egy tekintélyes városi polgár élete végéig általában a közélet centrumában maradt, átlagosan 20-25 évet töltött el a város szolgálatában, ami azt jelentette, hogy e polgárok nagy többsége 30-35 évesen juthatott először a külső tanácsba, majd rövid idő elteltével a szenatori székbe. Ennek ellenére többen rekordidőt töltöttek a város vezetésében.

A város hatalmi viszonyainak jellemző adata, hogy adott generáción belül hány polgár vesz részt a város felső vezetésében. A 16-17. századra általánosan elmondható, hogy a városvezetők létszáma általában nem haladta meg nagy lényegesen azt az értéket, amelyet korábbi kutatás a 15. század végét vizsgálva stabil városi elitnek tekintett. Igaz ez arra az időszakra is, amely vizsgálatunk kezdeti időszakára volt vagyis, mintegy 40 fővel számolhatunk, akik e generáció a város vezetésében felső szinten részt vettek. Ez a szám igen közel áll ahhoz az értékhez, amit a 15. század utolsó közel másfél évtizedére ismertünk, és amit a későbbi korszakhoz viszonyítva stabil városvezetésnek, stabil városi elitnek tekintettek. A következő időszak, azaz a város visszaadásának korszaka (1552-től) e tekintetben más jellegzetességeket mutat. Nem is csodálkozhatunk ezen, hiszen e korszakban zajlott le a hagyományos német és az újonnan a hódolt területekről beköltözött, döntően magyar polgárság közötti hatalmi harc, ami miatt végül bevezették azt a rendszert, ami Budán és Kolozsvárott ekkor már régi gyakorlatként volt használatban, vagyis az egyes nemzetiségek paritásos alapon delegálták embereiket a tanácsba, illetve a bíró személyét váltogatták. Ez a rendszer alapvetően okozta azt a helyzetet, hogy jóval több ember jutott olyan pozícióba, hogy tanácsossá, illetve bíróvá választhatták. Kassa esetében ez csak a kezdeti években, azaz éppen az 1550 és 1571 közé eső generáció esetében érvényesült. Nem véletlen, hogy e két évtizedben összesen 75 fő jutott be a tanácsba! Soha a város 16-17. századi története során nem került be ennyi ember a tanácsba! A következő generációk során

ugyanis közel azonos idő alatt 50-57 fő került be a tanácsba. Mivel nem tapasztaltunk jelentős belpolitikai mozgásokat, 1670-ig nem rázta meg a városvezető elit életét jelentős esemény, ezért ezt az értékhatárt jellemzőnek vélhetjük a magyarországi, nagyjából hasonló nagyságú és jelentőségű szabad királyi városok esetében is. A két utolsó korszakot nem tekinthetjük jellemzőnek, mivel az 1658 és 1670 közötti időszak mindössze alig több mint egy évtizedet foglal magában, míg az 1680 és 1700 közötti, valójában tényleg egy várospolitikai változás következményeként létrejött hatalmi rendszert jelez. Az akatolikus és katolikus tanácsstagok közötti, paritás elvén működő választások kissé hasonló helyzetet hoztak létre, mint amit a 16. század közepének generációjánál tapasztaltunk: a tanácsba kerültek száma a korábbi 50-55 helyett 62-re emelkedett. Ez az érték ahhoz képest, hogy a jellemzőbb értéknek tekinthető ötvenes létszámot jóval meghaladta, jelzi a változást. A 16. század közepén tapasztalt számhoz képest azonban így is jelentősen elmaradt. Ezt részben az okozta, hogy adott felekezeten (vagyis az evangélikusokon és a római katolikuson belül) meglehetősen stabilnak tekinthetjük a megválasztott személyeket, helyüket a tanácsban! Másrészt alapvetően a központi kormányzatnak sem volt érdeke, hogy állandóan váltogassa a tanácsba jutottakat! Hiszen éppen ebben az időszakban általános jelenségnek tekinthetjük, hogy nagyon nehezen találtak megfelelően képzett, társadalmilag elfogadott személyt a katolikusok között. Mindemellett a kirendelt kamarai biztosok igyekeztek az evangélikusok közül is a számukra, vagyis az állam számára megbízhatókat kiválasztani, és nem akadályozták az ő megválasztásukat. E kettős érdek okozta azt, hogy a 17. században nyugodtnak tekinthető évek kiugró számát, az 57-et alig haladta meg a 17. század utolsó évtizedében megválasztottak száma.

A tanács belső stabilitását, a hatalom kisajátításának mértékét mutatja, hogy adott városvezető generáción belül hányan tartották biztos kézzel maguknál a hatalmat, kik azok akik csak egy-egy alkalommal, mintegy a pillanatnyi belpolitikai viszonyokat kihasználva kerültek be a tanácsba a választott község tagjai közül, majd onnan rövid időn belül távoztak is. A háromnál több alkalommal a tanácsban helyet foglalókat tekintettük viszonylag stabilnak. A 15. század konszolidált évtizedeit követően az 1536. évi hatalomátvétel, majd az azt követő visszatérés, a magyar és német elit közötti harc jól látszódik a biztos tagok arányának különbségein: a 15. századból hagyományozódott oligarchikus jellegű kormányzását a 16. század közepén egy erősen instabil belpolitikai élet váltotta fel, hogy az a következő másfél évszázadra se stabilizálódjon oly annyira, mint az a korábbiakban jellemző volt. Jól láthattuk, hogy az egy generáción belül megválasztott tanácsstagok száma szinte stabilizálódni látszik az 55 fős érték körül, ellenben a stabil tagok aránya a 16. századi mintegy 70%-ról 60%-ra csökkent. A vizsgált két évszázad utolsó negyedére ez az arány még kisebb, 31% lett! Az utolsó évtized egyértelműen az állami beavatkozásnak tudható be. A kamara kirendelt biztosja igyekezett a Thököly-felkelésben érintetteket eltávolítani a hatalomból, éppen úgy, mint ahogy a Thököly uralma idején hatalomra kerültek tették a kamarai biztosok által korábban a tanácsba juttatott katolikus polgárokkal. Az időszak a keresgélések, pillanatnyi megoldások időszaka volt a várospolitika tekintetében, hiszen az új, szakszerű igazgatási és közgazdasági ismeretekkel, esetlegesen egyetemi végzettséggel rendelkező katolikus polgárság csupán a következő század első negyedében tudta átvenni a helyet azoktól, akiket a kirendelt biztosok csupán az evangélikusok helyett, de nem szakképzettségük alapján juttattak tanácsosi tiszthez.

A 17. század változásai, a biztos tanácsstagok arányának csökkenése mindenesetre azoknak a jelenségeknek a számlájára is írható, amelyek ezeket a belső ellentéteket kihozták: az erdélyi fejedelmek támadásai, a város többszöri elfoglalása, de legfőképpen a sokasodó pénzügyi

problémák és nehézségek! A növekedő állami adó- és katonai terhek értelemszerűen az adófizetőkön csapódtak le, a nehéz intézkedéseket pedig az ekkor hatalmon lévő elitnek kellett meghoznia. Véleményünk szerint a kívülről érkező problémák belső politikai megoldását sugallják a fenti számok és arányok! A belső feszültségek lecsillapításának egyik eszköze lehetett ugyanis az, hogy a külső tanácsból időről-időre beemeltek egy-egy új embert, hogy azután egy-két év tanácsosság után másokkal váltsák fel őket. A módszer ugyan rejtett magában veszélyeket, hiszen így akár hatalomváltás is bekövetkezhetett volna, de a városvezető elit magja az egész korszakban nagyon stabilnak tűnik. A város vezetőjének személye ugyanis szinte megkérdőjelezhetetlen volt minden egyes generációban! A városbírák ugyanis nem egy-két, hanem több éven át töltötték be posztjukat! Hogy sikerült mindezt végigvinni? Milyen módszerekkel tartották meg a város vezetői ilyen viszonyok között a stabilitást? A megoldást az a rendszer nyújtja, amelyik a 16. század közepétől alakult ki. A rendszer alapját egyrészt az nyújtotta, hogy a külső tanácsból egy-két évre felengedtek egyes embereket, hogy csökkentsék a feszültségeket. A stabilitást, az elit hatalmának megtartását az a csererendszer nyújtotta, amely során a városvezető elit legbefolyásosabb tagjai a fontos posztokat egymás között cserélgette. Az általunk vizsgált korszak első generációjánál ilyen rendszer nem látszik. A csererendszer kulcspozícióját értelemszerűen a szószóló és az őt követő egy-két külső tanácsosi hely adta. 1500 és 1536 között a szószóló személye elég állandó, és az egyes személyek pályafutásánál szinte sosem keveredett a tanácsosi poszttal. A szószóló vagy főrmender általában több éven keresztül folyamatosan ellátta e tiszte, vagy a pályafutás vége felé nyerte el ezt a posztot. Miután a tanács tagjai stabilan, biztos kézzel tartották kezükben a hatalmat, a külső tanácsban felgyülemlett feszültségek levezetésére csak csekély mértékben volt szükség. Ezzel szemben a 16. század közepétől egy különleges rendszer alakult ki Kassán. A már említett csererendszer lépett életbe, amikor a tanács legbefolyásosabb emberei a bíró, az első szenátori helyek egyike, a szószóló és a külső tanács első asztalának egy-egy posztja valamelyikét „osztották” el egymás között, mindig valaki más töltötte be ezeket a posztokat. Megegett így az is – amire korábban sosem volt példa –, hogy míg az egyik évben valaki a bíró tiszte látta el, addig a következő évek valamelyikében tanácsos, szószóló, sőt a választott község tagja volt, majd ismételen felkerült a tanácsba, és még bírónak is megválasztották! A véletlen vagy az a lehetőség, hogy ez nem más, mint annak jele, hogy a város belpolitikai élete teljesen instabil volt, nem játszik szerepet, mivel túlságosan egyértelműen, és igen sűrűn nagy ugrásokkal váltakozik egy-egy kiemelkedő személy tiszte, szószólóból akár az első két tanácsosi hely vagy akár bíró is lehetett valaki.

A városvezető elit társadalmi kapcsolatait tekintve ugyanazt mondhatjuk el, mint a többi város esetében, tehát nagyjából általános jellegzetességként szögezhetjük le, hogy a kora újkori szabad királyi városok vezető elitje viszonylag nyitott kapcsolatokat tartott fent, meglehetősen jól befogadta az újonnan érkezőket, akikkel főként szintén sógorsági viszonyban álltak a régi és új elit tagjai. Az anyakönyvek első vizsgálatát követően megállapíthatjuk, hogy az így kialakult elit tagjai voltak egymás komái és komaasszonyai, akik egymás gyermekeit tartották keresztvíz alá. A házasságok is leginkább az elittagok között történtek meg mind Kassán, mind pedig Sopronban a 17. század közepétől a 18. század elejéig. A vagyon megtartása és továbbadása tehát mintegy nőágon, a régi elit lányával, illetve özvegyével kötött házasság révén valósult meg. Az apáról fiúra történő hatalom átadás nem volt jellemző a kassai társadalomra. Ezzel szemben a soproni evangélikus városvezető eliten belül több esetben találunk szinte dinasztikusnak nevezhető családi kapcsolatokat, amikor a család tagjai közül többen töltöttek be tanácsosi, polgármesteri vagy bírói tiszte.

Besztercebánya

A kora újkori bányavárosok a városhálózat különleges tagjai voltak. Kiemelt helyzetüknek köszönhetően állami szabályozásuk is Bécsből történt, jövedelmeik az Alsó-ausztriai Kamarán keresztül jutottak el a megfelelő helyre. Bányaművelésükről PÉCH ANTAL gigantikus művén túl PAULINYI OSZKÁR elemzéseiből és vizsgálataiból tudhatunk.⁴² Az ország és Kelet-Közép-Európa nemesfém-ellátásában játszott szerepük éppen ezért többnyire elhomályosította belső társadalmi viszonyaikat. PAULINYI OSZKÁR és a szlovák történettudomány ugyan az 1970-es években folytatott vizsgálatokat e téren, de a városok társadalmi szerkezetének vázán és főként a mind inkább nehezebben művelhető bányák dolgozóinak lázadásán kívül nem sokat tudunk. A projekt időtartama alatt ennél jóval tovább jutottunk. A kutatócsoport az 1500 (a város iratanyagának tűzvészben történő elpusztulása) és az 1608 közötti időszak városvezető elitjét teljes körben térképezte fel. A besztercebányai elit e 106 esztendő és 116 személyt. E forrásbázisát nem csak a hivatali írásbeliség által feljegyzett listák képezték, hanem több egyéb forráscsoport (például a magánjogi szerződések) szörványadatai is. A kutatást elősegítette, hogy ekkor már meglehetősen rendszerességgel vezettek tanácsulési jegyzőkönyveket, tettek feljegyzéseket a már említett magánjogi megkeresések alapján, foglaltak írásba a várost érintő ügyeket, illetve a belső tanács határozatait. Külön vezettek feljegyzéseket az egyházügyekről, az ispotályról, a városi mérlegről, de talán a végrendeletekről is. Sajnos, nem volt a korszakban sem külön polgárkönyv, sem külön telekkönyv. Az ilyen jellegű bejegyzések, a városi tanácsulési könyvek egyéb bejegyzései közt kaptak helyet. Anyakönyvi jellegű bejegyzések először az 1550-es, rendszeresen az 1570-es évektől jelennek meg.

Az országos érvényű, majd bányavárosokra vonatkozó rendelkezések felől indulva jutottunk a város egyre szűkebb, mikroméretű irányítási köreihez, a hatalomgyakorlás legkisebb szegmenseihez. A normaalkotás, alkalmazás (végrehajtás) és a bírói funkció triászát vizsgálva érzékeltettük azokat a szabályozó mechanizmusokat, amellyel ez a csoport, ezt a várost működtette, irányította. Azt kell látnunk, hogy a XVI. században zökkenőmentesen, stabilan, az évszázados tradíciók által adott keretek között. Érezhető a törekvés ezeknek a lehetőségeknek a megtartására és megvédésére, ami egyrészt a privilégiumok állandó megerősítésének vágyában, másrészt a saját státútum alkotásban érhető tetten. Bemutatásra került az is, hogyan változtatta meg a háború ezt a rendszert, és azokat az okokat is, amelyek itt még csak csírájukban vannak jelen, de néhány évtized múlva annak bukásához vezetnek. Repedések keletkeztek ezen az évszázados, jól felépített, privilégiumokkal körülbástyázott és védett szövedéken. A XVII. század második harmadára már nem képes ellenállni a megjelenő idegen rendi elemek (magyarok, szlovákok, vármegyei igazgatás stb.) behatolásának, ami egyébként általános folyamat nem csupán a Magyar Királyság szabad királyi városaiban, de Európa fejlettebb régióinak városfejlődésében is.

A Besztercebányával kapcsolatos kutatások legfontosabb eredménye tehát egy XVI. századi városirányító politikai elit személyi összetételének elemzése, hatalomgyakorlási mechanizmusainak és mozgásterének felvázolása. A rendszer központi eleme, mintegy „első az egyenlők között”, a mindenkorai városbíró, aki a tanácsra támaszkodva, mégis kiemelkedve onnan, egyszemélyi reprezentánsa a város igazgatásának, rendjének, önállóságának. Feladatköre szintén összefonódott

⁴² Péch Antal: Alsó-Magyarország bányaművelésének története, Bp., 1884–1887; Paulinyi Oszkár: "Tulajdon és társadalom a Garam-vidéki bányavárosokban", TSz (1962): 173–188; Uő.: "A Garam-vidéki hét szabad királyi bányaváros 1542. évi hatvanadadójának lajstromai", TSz (1980) 349–375; Uő.: "Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és kifejtett feudalizmus korszakában (1000–1526). Gazdag föld–szegény ország", Sz 106 (1972): 561–608.

a belső tanács hivatali kötelezettségeivel, mégis adott esetben a szava döntővé válhatott. Emblematikus személyiség volt, aki a választó polgárok jóvoltából ugyan, de mégis egy elég szűk (12 fős) testületet reprezentált és vált egy évre a város valós urává. Nem csak feladatokkal, lehetőségekkel, meghatározott jellemzőkkel írható le ez a hatalmi csoport, de azokkal a városi terekkel is, ahol megfordul, él, vagy éppen, ahol nem lehet tagjaival találkozni. Ezek közül is kiemelkedik a Ring, ami nem csak lakóhely, de elhelyezkedésében, privilegizált mivoltából és ingatlanáraiból fakadóan egy bizonyos státusszal bíró hely. A városvezetők legfontosabb jellemzőit talán úgy lehetne összefoglalni, hogy gazdag, ambiciózus német származású gyűrűstéri polgárok, minden esetben középkorú vagy inkább idősebb férfiak. Ehhez tapadt még az 1530-as évektől mindenképpen ezek evangélikus mivolta. Ez a kör nem egyezett meg azonban teljesen a szintén a Ringen és annak környékén házzal és üzlettel bíró gazdasági elittel, akiknek tagjai bár nagy üzleteket bonyolítottak, komoly vagyonok felett diszponáltak, mégsem törtek politikai babérokra, vagyis nem akartak vagy tudtak részt venni a város irányításában. A projekt során az került bemutatásra, hogy e tanácsurak fellelhető családi kapcsolatai, rokoni viszonyait és azokat az alapelemeket, tulajdonságokat, adottságokat, amelyek képessé tették őket az elitbe való bekerülésre és bennmaradásra. Milyen feltételek mellett vált valaki hosszú évekre ennek a testületnek, vagyis a város központi, fajsúlyos kérdéseiről döntő grémium tagjává. Igyekeztem kimutatni, milyen ritmikája, szabályszerűsége van a hivatalviselésnek, mi dönt az elitbe kerülésről, vagy a kikerülésről, vannak-e a bennmaradásnak biztosítékai. A generációk váltakozását itt nem ciklikusság jelzi, nem dinasztiák, hanem éppen a folytonos, szerves építkezés, ami elsősorban a családok „nőági”, sógorsági viszonyán alapult.

A második alapvető eredmény pedig, hogy hogyan érhető tetten ennek az elitcsoportnak a vizsgálatkor a hatalom megszerzése, használata, alkalmazása és a megtartása. Hogyan képesek a városi lakosság és a városon kívüli szervek felé hatalmat, auktoritást reprezentálni, sőt adott esetben megtartani is. Természetesen minden feladatkört, hatalomérvényesítési szektort és lehetőséget nem mutattam be, így maradt ki több már említett feladatkör és a város gazdálkodásának teljes bemutatásával is adós maradtam. Itt csak egy-egy vonatkozó adatot villantottam fel. Bár várostörténeti vonatkozású is írásom, főként mégsem ilyen ihletésű a munkám sokkal inkább a hatalom érdekelt és annak mechanizmusai. A városvezető elit ciklikusságának vizsgálata Besztercebánya esetében is követendő és egységes alapelv volt. Így megállapítható, hogy általában mennyi ideig tartott egy tanácsúr mandátuma, illetve a hosszabb vagy a rövidebb időszakok jellemzőek-e. Vannak-e esetleg párhuzamosan futó hivatali pályák és ezeknek milyen okok rejtőznek a háttérben. A biztos forrásokon alapuló vizsgálat arra mutatott rá, hogy meglehetősen magas átlagos időt töltöttek a tanácsosok hivatalukban.

Kolozsvár, Nagyszeben

Az erdélyi városok közül magyarországi kereskedelemtörténetében kiemelkedő szerepet játszott Kolozsvár. A kereskedelem volumenére, az abban részt vevő kereskedők személyére, így a kolozsvári polgári társadalom kiemelkedő tagjaira is a PAPP FERENC által publikált harmincadjegyzékek, valamint SAMUIL GOLDENBERG e tárgyú tanulmányai mutatnak rá. A város polgárságának tárgyi kultúráját JAKÓ ZSIGMOND mutatta be, de újabb kutatások e város kora újkori társadalmával kapcsolatban csupán a 18. századot érintve születtek.⁴³ Azt azonban tudjuk,

⁴³ Goldenberg Samuil: "Kolozsvár kereskedelme a XVI. században" valamint Bíró Vencel: "Erdély XVI–XVII. századi kereskedelmének történetéhez", in: Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolvanadik

hogy a kolozsvári társadalom összeköttetései az Erdélyi Fejedelemség állami különállása ellenére nem szakadtak meg, számtalan kassai kereskedő és iparos fordult meg a város piacain. A város vezető elitjének vizsgálata azonban váratott magára. Kutatásaink szerint Kolozsvár esetében is két korszakról beszélhetünk. 1316, a város történetének egyik korszakindító dátuma megkerülhetetlen, mint ahogy e korszak zárását jelölő 1405-ös esztendő sem maradhat ki egyetlen összefoglaló műből sem. Károly Róbert kiváltságlevelének jogi határozatai közül ez esetben döntő fontosságú a szabad bíróválasztás engedélyezése. Ez azonban korántsem jelentett a mai értelemben vett szabad választást, a jelölők és a jelöltek a városi társadalomnak csupán szűk rétegét képviselték, a „vendégek” csoportját. A választást pedig a király hagyta jóvá, ezzel gyakorlatilag egy lojális kör gyakorolhatta a hatalmat. Ezeket nevezi a szakirodalom gerébpatricíusságnak, de tulajdonképpen anélkül, hogy értelmezhető adatmennyiséggel rendelkezni e fogalom mögött álló társadalmi-jogi csoportról. Tulajdonképpen az sem teljesen világos, hogy az 1316 után comes tisztséget viselők valójában a harcos életmódot folytató, kismemességhez tartozó gerébek voltak-e, vagy inkább a központi hatalom iránt lojális, kereskedéssel foglalkozó hivatalnokok, úgynevezett ministeriálisok. Az eddigi szakirodalom, Makkai László nyomán szinte kizárólag az előbbi feltevésre épített, a „patricius” gyűjtőfogalommal jelölve a várost irányító családokat. Konrad Gündisch próbálta meg valamilyen formában ezt a kérdést más szemszögből megvilágítani. Az adómentességre alapozva kimutatható, hogy nem egy földesúri harcis réteghez tartozók vették át ekkor a hatalmat, hanem olyanok, akiknek érdekükben állt a városgazdasági privilégiumok fejlesztése, a kereskedés előmozdítása. A vámentesség sokkal inkább egybecseng a 14. században fellendülő városi áruterelés és az ennek következtében megnőtt nyersanyagszükséglettel. Megállapíthatjuk tehát, hogy ekkor egy a központi hatalomhoz hűségese, vállalkozó szellemű földbirtokos csoportról van szó.

Ezt támasztja alá Zsigmond 1405. évi, illetve annak közelében kiadott mintegy tucatnyi kiváltságlevele, mivel ezek tartalma teljes egészében gazdasági vagy politikai jellegű változások, ha nem konfliktusok megoldására születtek. A választási rendszerben, úgy tűnik, semmi nem változott. Sőt ez valóban az a réteg, amelyik még hospesjogokat élvezve vezette a várost korábban, hatalmukat nem kizárólag vagyoni alapon gyakorolták, hanem hagyományokra épülő, tekintélyelvű rendszert alkottak. Zárt kör, örökletes rendszer volt ez, melyet csak az 1458-ban a magyar és a szász polgárok konfliktusai nyomán bevezetett paritásos rendszer alakított át. A történettudományban etnikai villongásokként beágyazódott konfliktus valójában társadalmi konfliktus volt, amelynek nemzeti színezete tulajdonképpen a helyi demográfiai és gazdasági viszonyok következménye: Kolozsvár magyarlakta hátrországból gyarapodó városa, illetve a demográfiai gyarapodással meginduló ipar kitermelte azt a tehetős magyar ajkú kézműves-társadalmat, amely jogosan, a kor felfogása szerint vagyoni alapon követelte részvételét a város igazgatásában. Kolozsvár előkelő családjai nem alkottak olyan zárt rendszert, mint például Nürnberg polgárai, akiknek kiváltságait statútumban rögzítették, vagy nem rendelkeztek akkora hatalommal, mint Breslau vagy éppen Augsburg polgárai. Kapcsolatuk a nemességgel sem volt annyira szoros, mint például a szász városokban, a vertikális mobilitást elsősorban központi hivatali funkciókon, vagy leginkább kereskedés és birtokszerzés útján képzelték el. A beházasodás a nemesi családokba ekkor még nem számot tevő. A vezető elit enyhén körvonalazódó szegregációja elsősorban vagyoni és nem származás alapú, így e kétségtelenül nagy tiszteletnek örvendő politikai előkelőségek státusza a jómódtól függött.

A kolozsvári városvezető elit e jellegzetességét házassági szokásaik is megerősítik. Jóllehet a tanácson belül szoros vérrokonság nem állt, nem állhatott fent, mégis vannak arra nyomok, hogy a tanács tagjai egymás családjaival igen gyakran házasodtak össze. A tanács tagjai között nem ritka a sógori viszony, ugyanakkor új, ambiciózus elemek felkarolásával, azaz beházasításával a tehetős

évfordulójára (A Bolyai Tudományegyetem Kiadványai I.: Tanulmányok, 1), Kolozsvár, 1957, 293–310, 64–77; Papp Ferenc (szerk., kiadta): Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599–1637), Kriterion Kiadó, 2000; Sonkoly Gábor: Erdély városai a XVIII–XIX. században, Bp., 2001.

polgárok saját befolyásuk átörökítését is megoldották. Teljesülni látszik a több generáción keresztül viselt tanácsosság, ez a kapcsolatháló azonban nem szigorúan zárt körök házassági rendszeréből jött létre, hanem elsősorban vagyoni alapon és érdekviszonyok mentén.

Összegzés

A kutatócsoport a projekt futamideje alatt Pozsony, Sopron, Besztercebánya, Kassa, Kolozsvár és Nagyszében vezető elitjét kutatta fel a 15. század végétől a 16. század végéig. Kassa és Sopron esetében azt az elitet tárta fel, amely a 17–18. század fordulójának várospolitikai változásait elszenvedte vagy irányította. Azt az új várospolitikai elitet mutattuk be tehát, amelyik a 17–18. század fordulóján a szakszerű, közigazgatásban jártas elitté vált. Összesen tehát hat város egyidejű vizsgálatát végezzük el, amire a magyar várostörténet-írásban még nem volt példa. A kutatás során megismertük a kapcsolatháló-elemzés új módszereit és problémáit. A módszert kellő tapasztalattal tudjuk alkalmazni a feltárt források elemzése során. A projekt eredményeként a résztvevő doktorandusok közül Kuzma Dóra és Goda Károly disszertációja elkészült, a külön-külön is megszületett disszertációk és tanulmányok egymás számára nyújtanak megfelelő összehasonlítást. A projekt eredményeit a magyar mellett a német nyelvterületen, valamint az angolszász irodalom számára tettük közzé. Az elkészült adatbázisokról internetes portált készítettünk, amely segítségével megalapoztuk egy várostörténeti kutatóbázis újszerű kapcsolattartási felületét, egyben elősegítjük a hasonló kutatásokat.